

Jakten på gränsen mellan land och stad

En ANT-studie om att planera det oplanerade

Linus Johnson

Masterarbete 30 hp

Masterprogrammet för Strategisk Fysisk Planering

Blekinge Tekniska Högskola

2018-06-05

Författare: Linus Johnson

Titel: Jakten på gränsen mellan land och stad – En ANT-studie om att planera det oplanerade

Nyckelord: Aktör-nätverksteori (ANT), fysisk planering, stad och land, rural-urban, peri-urban.

Handledare: Christer Persson

Examinator: Lina Berglund-Snodgrass

Blekinge Tekniska Högskola: Institutionen för fysisk planering

Program: Masterprogram i strategisk fysisk planering

Kurs: FM2601 Masterarbete i Fysisk planering

Nivå: D-uppsats

Omfattning: 30 hp

Utgivningsort: Karlskrona

Datum: 2018-06-05

FÖRORD

Dessa ord markerar 5 år i Blekinge och fysisk planering. Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Christer som ständigt gett givande inblickar i ämnet och agerat ett ypperligt bollplank kring en teori som ingen av oss varit särskilt hemma på – till att börja med i alla fall. Den 15 januari, under första handledningstillfället, yttrades ”det kan bli lite väl många diskursanalyser ibland”, och mycket i och med de orden utreddes möjligheten att använda ANT, som det sedermera också blev. Måhända har jag under vägs gång omvärderat och ifrågasatt mitt val. Om inget annat har jag blivit lite klokare – om mig själv i alla fall.

Ytterligare ett stort tack till skrivkompanjonerna i ritsalen som livat upp stämningen och gjort skrivtiden lite roligare. Ett ytterligare tack till ANT-mannen, Martin Gren, som också bidragit till givande diskussioner och ditt intresse för en student som råkade fastna för ANT en vinterdag i november 2017. Sist men inte minst ett tack till Linköping kommun och informanter som varit givande informationskällor och som bidragit till roliga möten. Arbetet med Linköpings kommuns *Utvecklingsplan för ytterstaden* som har studerats är i skrivande fortfarande i ett tidigt skede. Det resultat som presenteras behöver på intet sätt korrespondera med den färdiga planen. Samtidigt har arbetet gett en spännande och givande inblick i hur det praktiska arbetet pågår.

Linus Johnson

Karlskrona, 2018

SAMMANFATTNING

Denna uppsats ämnar belysa hur planeringen av land och stad framstår vara ett till synes stabilt system där vissa förhållanden tas för självklarheter. Vidare är syftet att undersöka hur planeringen hanterar områden som faller utanför kategorierna land och stad. Detta med bakgrund av diskussioner om att ”god” planering i samtiden förespråkar täta städer och utveckling av orter i kollektivtrafikstråk – en tanke som bygger på, och legitimeras av, en dikotomi om å ena sidan ett land och å andra sidan en stad vilka ska hållas separerade. Samtidigt erkänns det komplexa och intrikata förhållande som kategorierna har till varandra. Uppsatsen ställer sig således frågorna hur denna dikotomi om land och stad produceras i planeringen, samt hur den kommer till användning.

Studien grundar sig på ett perspektiv om världens beskaffenhet så som aktör-nätverksteorin (ANT) förordar. ANT ser världen som ständiga processer och ett ständigt görande i en värld bestående av både människor och ickemänniskor, aktörer, som alla kan spela roll. Studien får låta uppvisa hur förhållandet mellan aktörer ter sig, och *hur* en dikotomi produceras och byggs upp. För studien har Linköping kommuns initierade arbete med en ny ytterstadsplan, ett tillägg till deras Översiktsplan för staden Linköping, varit föremål där dokument, miljöer och workshoppar i det tidiga samrådsskedet observerats. Ytterstaden befinner sig på gränsen mellan Linköpings innerstad och dess landsbygd. När denna nu är föremål för ett planarbete har vedertagna sanningar om land och stad öppnats upp för diskussion. Detta kan bidra till förståelse för hur planeringen konstruerar och bygger upp kategorierna land och stad och vidare använder dessa som aktörer för att värva ytterstaden till de befintliga planeringsstrukturerna – att planera det som *antingen* landsbygd eller stad, inte något som faller där emellan.

För att planeringen ska uppträda som ett stabilt system visar det sig att denna behöver alliera sig med ytterligare aktörer för att driva igenom sina agendor. Planeringen är inte i sig en stark kraft utan tillsammans med ytterligare aktörer, som kategorierna land och stad, gränser, tidningsartiklar och översiktsplaner skapas det vi betraktar som ett stabilt system – och vidare till vilken planeringen söker värva nya aktörer, som ytterstaden, för att passa in. Dikotomin mellan land och stad konstrueras i planeringen genom att värva vissa aktörer och etablera dessa i positioner som håller över tid och rum – i översiktsplanekartor och i dokument. På så sätt etableras nya aktörer med vilken förmågan kommer att motivera och legitimera utvecklingsområden som något som faller inom på förhand etablerade kategorier. Uppträder planeringsföremål utanför kategorierna passar planeringen in dem i de redan existerande.

INNEHÅLL

1. INTRODUKTION	7
PROBLEMSTÄLLNING	7
PROBLEMFÖRMULERING	9
SYFTE OCH FORSKNINGSFRÅGOR	9
DISPOSITION	10
2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	11
DIKOTOMI OCH DUALISM	11
AKTÖR-NÄTVERKSTEORI (ANT)	14
3. PLANERING OCH ANT	19
PLANERINGEN SOM ETT AKTÖRNÄTVERK	19
PLANERINGENS SVARTA LÅDOR – DE VEDERTAGNA SANNINGARNA	21
ETT ALTERNATIVT SÄTT ATT TA SIG AN PLANERINGEN	23
4. TILLVÄGAGÅNGSÄTT	26
FÖLJ AKTÖRERNA OCH DERAS RELATIONER	26
DJÄVULEN SITTER I DETALJERNA	27
FÅ AKTÖRER ATT TALA – ATT GÖRA INTERMEDIERINGAR TILL MEDIATORER	28
ENGAGERA SIG I AKTÖRERNAS MILJÖ	29
REFLEKTION	35
5. SKAPANDET AV EN YTTERSTAD	37
INTRODUKTION – ATT BESKRIVA UTAN ATT FÖRKLARA	37
YTTERSTADEN ÄR STAD	39
GRÄNSEN MELLAN LAND OCH STAD	40
YTTERSTADEN – EN AKTÖR SOM MEDIERAS OCH MEDIERAR	43
TVÅ ÖVERSIKTSPLANER – EN GRÄNS	46
MED INNERSTAD SOM FÖREBILD	54
6. AVSLUTANDE KOMMENTARER	58
7. REFERENSER	60

1. INTRODUKTION

Problemställning

”Stad på landsbygden?” frågar sig Germundsson (2017, s. 42), och pekar på det ensidiga planeringsfokus som samtidigt planering¹ präglas av.

Erfarenheter från ett Formasfofinansierat forskningsprojekt i Skåne visar att ensidigt fokus på en stationsnära förtätning riskerar att skapa avgränsande stadlika noder med svag koppling till den lilla ortens landskapskvalitéer samtidigt som ett betydande privat transportbehov kvarstår. Professor Tomas Germundsson beskriver en stadsbyggnadstrend som inte är en så enkel lösning som det ibland framstår. (Ingress till artikeln Flerkärninghet – det bästa av två världar, s.42, i Plan 2017(3))

Förtätning i stationsnära lägen är ett planeringsmantra som sätter förutsättningarna för vilka åsikter som blir tongivande och vad som räknas som ”god” planering. En tät stad med bostäder, handel och service blandat, inom gång- och cykelräckhåll är ett planeringsideal väl etablerat i västvärlden, främst i Europa. Någon privat bil behövs inte. En tät stad är starkt förknippad med miljöfördelar och hållbarhet och tycks vara lösningen på många av framtidens klimatproblem. *Stad på landsbygden* delar först upp vårt samhälle i två fenomen, stad *och* land, för att sedan återföra kategorierna, stad *på* landsbygden. Staden, ett recept för hållbarhet, kan appliceras på landsbygden, en annars stor bov i samtiden på grund av den privatbilism som den genererar. Ska staden rädda landsbygden, både som plats och ett fenomen, som annars spelat ut sin roll?

I den regionala planeringen återfinns samma idéer. Flerkärninghet – städer på landsbygden längs ett pärlband som binds samman av kollektivtrafikstråk. Här finns orterna med potential att utvecklas. Här kan du bo utan privat bil, pendla till centralorterna med kollektivtrafiken för den service och arbete som inte hemorten erbjuder. Utanför utvecklingsorterna är framtiden begränsad. Här finns den rena landsbygden, ofta motsats till staden *och/eller* den *täta* staden. Det blir svårare att planera för utveckling som inte får ökad klimatbelastning. Landsbygden utanför och mellan utvecklingsorter blir en form av icke-land.

Den fysiska planeringen har en förmåga att kategorisera. Detaljplaner kategoriserar vilken markanvändning som tillåts, regionplanearbete kategoriserar tillväxtmotorer och var utvecklingspotential finns – men planeringen kategoriserar också vad som ska betraktas som landsbygd och stad. Genom *motsättningar, uppdelningar, enheter* med mera delar vi in vår värld för att förstå den – för att reducera dess komplexitet. En av dessa kategorier är dikotomin²: en tudelad uppdelning som bra/dåligt eller höger/vänster. I dagligt tal, men också inom planeringen, svänger vi oss med ”stadsliv” eller ”på

¹ Begreppet *planering* syftar i denna uppsats till den fysiska planeringen om inget annat anges.

² Dikotomi förstås i detta arbete som en helhet som delats upp i två separata delar som står i motsats till varandra. Det som är A kan således inte vara B och vice versa.

landsbygden” utan att vi egentligen tänker på vad vi menar med detta (Dymitrow och Stenseke, 2016, s. 8). I talet delar vi upp land från stad, något som kulturellt skett sedan industrialiseringen under 1800-tal och som fått politisk uppmärksamhet under efterkrigstiden (Murdoch och Lowe, 2003; Qviström, 2013). Politiker och planerare har argumenterat för en separation för att begränsa den okontrollerad utbredning av städerna som skett (Qviström, 2013) för att minska städernas inverkan på sitt omland. Allt mer på senare tid, både i samhälleliga debatter och inom forskning, påtalas att en ständig separering av land och stad bidrar till en onyanserad bild av förhållandet. Staden har tolkningsföreträde och landsbygden hamnar i behovsställning (Rönblom, 2014) – i staden finns framtid och utvecklingspotential medan landsbygden är en kulturbärare som står för matproduktion.

Förhållandet mellan land och stad finns också som en tankeidé: en tanke om det *urbana*, om en urban livsstil, som har sin kontrast i det *rurala*, ett begrepp som sällan används. Urbant, och även ruralt, som begrepp är urvattnade till en punkt där det idag är möjligt att definiera allt som urbant eller ruralt (Dymitrow och Stenseke, 2016, s. 2) med resultatet att blir urbant. Vi ska leva urbant på platser med urbana kvaliteter, till och med jordbruket, det som traditionellt var ruralt, är idag ett *urbant* jordbruk. Urbant är en viss livsstil invånarna ska ha. En livsstil som också innebär att leva i en tät stad – utgångspunkten för all planering, en vedertagen sanning som praktiskt sällan ifrågasätts. När land och stad separeras legitimeras samtidigt planering. För att nå ett hållbart samhälle måste vi planera för *staden* – det får inte bli som på landsbygden med ett dominerande bilberoende. Tänker planeringen i självklarheter ges inte utrymme för alternativ och underminerar således den egna praktiken. Ser inte planeringen till alternativ blir den fast i samma gamla hjulspår och hur ska den då utvecklas och drivas framåt?

Vi säger oss vilja planera bort den modernistiska funktionsuppdelade staden som resulterade i ett högt bilberoende (Germundsson, 2017, s. 43f) men fortsätter separerar genom att kategorisera, som land och stad, när vi tydligt avgränsar vilka orter vi tillskriver utvecklingspotential. Tankemässigt går det ifrågasätta när det *urbana* övergår i det *rurala* (Dymitrow och Stenseke, 2016, s. 8): när land övergår i stad? För likväl som vi håller hårt på distinktionen mellan stad och land rör det sig paradoxalt nog om en diffus gräns dem emellan. Det talas om *urbana kvaliteter* i boendet på landsbygden, och *stadsodling* i städerna.

Om planeringen vill bryta med modernitetens planeringsuttryck är det viktigt att inte bara bryta dess former, utan också med den föreställningsvärld som ligger bakom planerna. [...] Planeringen bör försöka undvika en fokusering på å ena sidan en förtätad stadsliknande ort och å andra sidan en omkringliggande landsbygd” (Germundsson, 2017, s. 45)

Förhållandet mellan land och stad är komplext men löses inte alltid bäst genom att reduceras till enkla kategorier. För att fånga komplexiteten och nyttja den krävs det att vi tänker nytt – tänker bortom vedertagna sanningar.

Problemformulering

Kategoriseringar inom planeringen sker både på ett idémässigt plan såväl som på ett mer praktiskt sådant. Tankemässigt resulterar *urbana* miljöer i ”god” planering och ”goda” städer. För detta krävs kategorier som avgränsar staden, frånskiljer den från det som finns utanför och som inte har samma möjligheter som städerna till att lösa samtidens problem. Med kategorier följer argument, normer och värderingar som etableras och blir eftersträvansvärda i planeringen och som också legitimerar den.

Land och stad kan ses som ett fenomen som tar sig olika uttryck. I vissa fall som en tankeidé, ibland som stadsidealet i kontrast till landsbygdsidyllen, i somliga fall som en hierarkisk tudelning där den ena värderas högre än den andra. Regelverken spelar här en roll. Plan- och bygglagen (SFS 2010:900), ur planeringssynpunkt, är exempelvis utformad som ett verktyg för att exploatera och för att *styra bort* önskad bebyggelse och utformning. Samtidigt ska poängteras, är detta en ramlag som kräver tolkning vilket öppnar upp för att värderingar, föreställningar och kategorier får en betydande roll. En starkt byråkratiskt och reglerad verksamhet som planeringen är, för begränsningar med sig om vad som är möjligt att göra.

Om kategorierna tas som ett medel för hur vår komplexa värld, och planering, kan göras greppbar för oss i praktiken för det vissa baksidor med sig. Ett robust regelverk som sätter gränser tillsammans med starka föreställningar om vad land och stad ska innebära inskränker förmågan att tänka nytt. Istället för att anpassa lösningar till problem anpassar planeringen problem till redan färdiga lösningar. En plats som exempelvis inte kan existera, ett mellanrum mellan land och stad, hanteras genom att stoppas in i en kategorisering av antingen land *eller* stad.

Draget till sin spets står vid med en samtida planering och strategiskapande som inte förmår att hantera den föränderliga omvärld vi lever i. Med starka föreställningar om verkligheten som kategorier och ett starkt regelverk skapas en oreflekterad tankevärld som endast kan hantera verkligheten och de förutsättningar som ges genom redan existerade kategorier.

Syfte och forskningsfrågor

Följande studie syftar till att belysa hur planeringen av land och stad har skapat ett tillsynes stabilt system där vissa förhållande tas för självklarheter. Vidare är syftet att undersöka hur planeringen hanterar områden som faller utanför kategorierna land och stad.

För att besvara detta följer två forskningsfrågor:

1. Hur produceras land och stad som en dikotomi?
 - a. Vad kan bakomliggande processer säga om denna utveckling?
2. Hur kommer dikotomin till användning?

Disposition

Kapitel 1 – Inledning

Här presenterar studiens problemställning, problemformulering samt studiens syfte och operationaliseringen av denna till studiens forskningsfrågor.

Kapitel 2 – Teoretiska utgångspunkter

Här presenteras först en diskussion om förhållandet mellan dikotomi, dualism och dyad för att vidare leda in på aktör-nätverksteori (ANT) och synen på världens beskaffenhet som följer med denna, och som vidare ligger till grund för uppsatsen.

Kapitel 3 – Planering och ANT

En kunskapsöversikt över tidigare forskning kring planering och dikotomier, om vedertagna sanningar som etablerats med bäring på land och stad samt hur ANT har, och kan, bidragit till att tänka alternativt kring planeringen.

Kapitel 4 – Tillvägagångsätt

Här presenteras studiens tillvägagångsätt samt hur syfte, forskningsproblem och metoder korresponderar.

Kapitel 5 – Skapandet av en ytterstad

Här presenteras det 'ANT-narrativ', den analys som är sprungen ur studien.

Kapitel 6 – Avslutande kommentarer

Här besvaras studiens forskningsfrågor i relation till studiens syfte och vidare hur vi kan ta med oss kunskap från studien in i nästa.

2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Nedan följer de teoretiska utgångspunkterna för denna studie. Detta tar sin början i en diskussion om dikotomier, dualismer och dyader för att vidare leda in på aktör-nätverksteorin (ANT) som är den huvudsakliga teoretiska utgångspunkten.

Dikotomi och dualism

Kategorisering av tillvaron kan ske på en mängd olika sätt och behöver inte innebära enbart en tudelning av fenomen. För denna studien är dock just tudelningen av intresse av den anledningen att samtida forskning lyfter fram tudelningen av land och stad som problematisk samt kritiserar en generell tudelning som följt med det senaste århundradets modernism (se exempelvis Murdoch och Lowe (2003)). Tudelningen är inte friktionsfri och land-stad kritiserar för att inte behandlas som en *dialektik* utan som en *dikotomi* eller som en *dualism*. Dikotomier och dualismer har en central roll i både vetenskapligt och lekmanmässigt tänkande (Miegel och Schoug, 1998, s. 7) genom vilka vi ser vår värld (Dymitrow och Stenseke, 2016, s. 8). Detta sätt att tänka på har varit en nyckelfråga i samtida vetenskapsteoretiska debatter (Miegel och Schoug, 1998, s. 7) men för vidare arbete bör en viss problematik utredas: vad skiljer en dikotomi från en dualism? – och hur kan begreppen förstås utifrån land-stad. Det är av intresse att också föra fram dualismen då denna kan förväxlas med dikotomin.

Med Val Plumwood (1993) och Gillian Rose (1993) kan vi utveckla ett resonemang kring de båda begreppen vilka visar sig innebära olika förhållanden som vi i dagligt tal inte gör tydligt, eller inte är medvetna om. Både Plumwood (1993) och Rose (1993) skriver ur ett feministiskt perspektiv med fokus på geografiska studier men är ändå angelägna att föra fram i en problematisering av begreppen.

Dikotomi markerar en distinktion där en entitet delas upp och där uppdelningarna står i motsats till varandra (Plumwood, 1993). Det som är A är i motsats till B med devisen ”A kan inte vara B”, eller ”det som är stad kan inte vara land” och vice versa. En *dualism* däremot kan beskrivas som en typ av en dikotomi, med den skillnaden att det mellan entiteterna finns en hierarkisk ordning (Plumwood, 1993, s. 443, 446f). Det finns en inbyggd dominans i separationen där den ena entiteten står över den andra och därmed värderas högre. Denna marginella, men ytterst viktiga skillnad, är viktig att poängtera (Plumwood, 1993, s. 445f).

Dualism betraktas också av Rose (1993) som ett begrepp som markerar ett hierarkiskt förhållande, men med något annorlunda vinkling på begreppet. Hon menar att motsatspar i en dualism, som exempelvis natur-kultur, inte rör sig om två separata sfärer fränkopplade från varandra utan står i relation till varandra (Rose, 1993, s. 75). Det rör sig inte om ett A och ett B fränskilda varandra. Hon lyfter exemplet kvinna-man och att *kvinna* beskrivs i termer av *man*. Istället för att det rör sig om ett A och B, menar Rose att det rör sig om A och *inte-A* (ibid.). Istället för kvinna-man blir det *man* och *inte-man*, eller relevant för denna

studien: *stad* och *inte-stad*. Ett sådant förhållande blir exkluderande med anledning av att dualismen struktureras kring den ena entiteten (Rose, 1993, s. 75). Därmed är det möjligt att motivera att det egentligen inte rör sig om motsatser som presenteras i en dualism. I fallet stad-land är inte land motsats till staden, land är enbart *inte-stad*. Likt vad Plumwood (1993) redovisar finns det även i Roses (1993) begreppsdefinition en inneboende hierarkisk maktordning, men där den första betonar distinktionen mellan begreppen förespråkar den senare snarare att de två entiteterna är sammanvävda.

En viss begreppsförvirring mellan *dikotomi* och *dualism* uppdagas således, men tycks sällan uppmärksammas. Rose (1993, s. 76) beskriver visserligen att dessa binära strukturer inte är diskursivt stabila, utan mobila där folk slinter med orden och termernas värderingar kan skifta. Med Katarina Saltzman (2009, s. 9) kan förvirringen exemplifieras i land-stad-diskussionen: staden har i samtiden ett tolkningsföreträde vilket uppvisas när gränzonen mellan stad och land benämns som *stadens* utkant, när det lika mycket rör sig om *landsbygdens* utkant. Detta är en beskrivning av dikotomin stad/land (ibid), av Saltzman själv, men bör snarare betraktas som en dualism utifrån Plumwood (1993) och Rose (1993) där staden, som värderas högre än landsbygden, ges ett hierarkiskt övertag.

Det finns således mer till begreppen än vad som oftast tydliggörs. Vad som ibland tros vara ett hierarkiskt förhållande mellan stad och land liknar snarare en dikotomi. När stadsnära landskap ska utvecklas, skriver landskapsforskaren Mattias Qviström, präglas dessa områden av "... drömmar om den ideala staden, och drömmar om den idylliska landsbygden" (Qviström, 2009, s. 192). Idealen värderas inte i förhållande till varandra men sätts samtidigt distinkt skilda från varandra; det rör sig om en dikotomi. Dualismen uppkommer först när land och stad kommer i konflikt med varandra, som vid stadens utkant. Vilka ideal får i *slutändan* prägla planeringen, och får det ena idealet företräde för att det kopplas samman med vissa normer?

Varje dikotomi behöver inte resultera i en dualism (Plumwood, 1993, s. 446) men det öppnar upp för att ifrågasätta denna typ av tankesystem. Eugene McCann och Kevin Ward (2015) redogör för förekomsten av dualism i urbana mobilitetspolicies, däribland en vanligt förekommande om att lyckas/misslyckas [success/failure]. Men som de framför: "Neither success nor failure are absolute. One does not make sense without the other." (McCann och Ward, 2015, s. 828). Inga fenomen är distinkt skilda från varandra och ska inte heller studeras som det. Istället förespråkas att de studeras som relationella dyader³: en tvåfaldighet där delarna är sammanvävda med varandra. (ibid.). Användningen av värdeladdade dualismer är en fundamental aspekt för att skapa hegemoni i samtiden och måste således kritiskt studeras (McCann och Ward, 2015, s. 830).

En tankevärld där kategorier är startpunkten för hur världen är ordnad är ett resultat av den modernistiska och västerländska mentaliteten (Rose, 1993; Miegel och Schoug, 1998). Dualismen samhälle/natur är exempelvis essentiell för en mentalitet och ett metanarrativ i västvärlden där vi använder "vi" för att skapa

³ Något poetiskt kan dyaden också beskrivas som att dyaden förutsätter båda för att överleva, men bara den ena för att dö. Stad och land är således intrikat sammanvävda, där det räcker med den enas död för att båda ska falla.

en hierarkisk position över naturen (Rose, 1993, s. 68). ”Vi” producerar samhället utifrån det av naturen givna (ibid.). Med dikotomier kommer världen tydligt ordnad och statuerar en *startpunkt* för studier. Med dyaden däremot belyses hur fenomen är komplext sammanvävda. Land-stad⁴ utifrån en dyadtanke är en *slutpunkt*; först när vi studerat sambanden kan vi säga om det rör sig om två separata halvor eller om de är sammanlänkande, och hur de i så fall är det. Med dyaden kommer inte världen given för oss. Vad uppenbarar sig om vi vecklar ut de processer som föregått en kategorisering av land-stad?

För att angripa de processer som ligger bakom land-stad används aktör-nätverksteori (ANT) och dess tankesätt om världens beskaffenhet som detta innebär. ANT skiftar fokus från *vad* något är, *varför* något är som det är eller om något är *sant* eller *falskt*. Istället läggs vikt vid *vad som sker* för att något ska bli vad det är: *vad som sker* för att vi ska prata om ett separerat land och stad. Uppsatsen skiftar fokus från land och stad som på förhand givna kategorier som finns färdiga att upptäckas till något som *görs*.

ANT är *ett* sätt att benämna ett alternativt tankesätt till samhällsvetenskaper som växt fram under de senaste årtiondena. Bland frontpersoner finns namn som Bruno Latour, Annmarie Mol, Michel Callon, och John Law med flera. Denna studie utgår till stor del från Bruno Latour, en av de som tidigast engagerade sig, och som under större delen av sin livstid ägnat sig åt att föra fram och utveckla ANT (de Vries, 2016). Bland ovan nämnt finns många fler som följt, utveckla ANT tillsammans, med Latour och hans idéer, och inte minst många som *trott* sig följa honom (de Vries, 2016, s. viii). ANT kan vidare också innebära en mer metodinriktad ansats att föra fram studiens resultat på vilket kommer utvecklas under uppsatsens gång. För att få en förståelse för ANT och för studien anser jag att det är viktigt att föra fram Latours egna resonemang och tankegångar på vilka efterföljande studie grundar sig. Bruno Latours (2005) *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*, ett verk där han försöker samla sina tankar från de gångna 40 åren, samt Gerard de Vries (2016), kollega och vän till Latour, bok *Bruno Latour* har varit särskilt betydelsefulla för att lägga denna grund. Den senare ger en introduktion till Latours empiriska arbete och filosofi och följer denne genom historien och framväxten av hans verk.

Som den franska (empiriska) filosof Latour räknas som – är han en av de som skrivit något om det mesta. Både Latour (2005, s. 146) och de Vries (2016) framhåller att ANT:s utveckling är en resa och inte ska betraktas som ett färdigt resultat. Grundtanken om världen är dock densamma men där Latour snarare valt att belysa den från olika vinklar under historiens gång. Äldre tankegångar från Latour kan både vara relevanta idag, vid sidan om nyare resonemang, och behöver inte innebära motsägande resonemang.

ANT innebär ett visst tankesätt som kan upplevas svårgripbart. Till dig som läsare vill jag föra fram uppmaningarna som Latour och de Vries för fram för den som vill ta sig an ANT: begränsa dig inte på förhand (Latour, 2005, s. 11), glöm allt du trodde dig veta och gör dig beredd på att bli överraskad (de Vries, 2016, s. 89).

⁴ Kanske har den uppmärksamma läsaren funderingar på varför stad-land kastats om. Detta är medvetet. Även en sådan uppställning antyder ett visst hierarkiskt förhållande mellan delarna. Eftersom vi är vana att benämna det stad-land vill jag skapa den tankekurva det innebär att istället läsa och säga land-stad.

Aktör-nätverksteori (ANT)

ANT innebär en förståelse av världen som något som inte finns där ute redo att upptäckas utan lägger an ett fokus på *tillblivelse*. Med en *relationell ontologi* motsäger sig ANT att externa övergripande förklaringar kan förklara skeenden i världen.

I det som vi kallar institutioner ser de [platt-jordingarna] bara byggnader, dörrar, dörrstängare, skrivbord, blanketter, pennor, in-korgar, ut-korgar, organisationsscheman, diagram och aldrig, aldrig ser de en institution vilket var och en gör som har det minsta sunt förnuft. Det är som om de vore blinda. (Latour, 1998, s. 292)

En institution är inte en övergripande förklaring. Latours ironiska beskrivning av sig själv och de andra platt-jordingarna betonar att om vi ska prata om institutioner så ska vi prata om alla element och relationer som bygger upp vad en institution *är*. Övergripande förklaringar ersätts med detaljerade beskrivning av *vad som sker* – som bygger upp – det vi pratar om. En institution är således inte en startpunkt utan en slutpunkt. Människor och ickemänniskor (ting, objekt, musslor, skepp, idéer – allt i vår värld som inte kan tillskrivas en människa) samspelar och definierar varandra genom de relationer som finns mellan dem och är vad världen består av. När en person med 'sunt förnuft' (Latour, 1998, s. 292f) säger att ekonomin styr, frågar platt-jordingen lite demonstrativt: "I vilket rum siter denna *ekonomin* då?". Ontologin är *platt* (Latour, 2005): vid empiriska studier ska alla aktörer behandlas på samma analytiska nivå – vi vet inte på förhand vem eller vad som spelar roll, som får andra aktörer att agera.

Samtidens vetenskaper är allt för upptagna med att på förhand förklara hur och varför vårt "samhälle" fungerar som det gör. Begreppet *socialt* måste dock ordnas om [*reassembling*] – det *sociala* eller *sambället* är inte en startpunkt utan ett resultat efter vi studerat hur världen är ordnad (Latour, 2005). Först när vi studerar de intrikata relationerna mellan människor och ickemänniskor kan *land-stad* möjligtvis uppträda. "Let the actors do the job for us. Don't define for them what makes up the social!" (Latour, 2005, s. 36). Beroende på vilka aktörer och relationer vi nystar i, som vi *spårar* (Latour, 2005, s. 36), kommer olika sammansättningar visa sig. Med ANT synliggörs relationer mellan aktörer som annars förbises.

Forskarens roll är att studera människor och ickemänniskor, *aktörer*⁵, och de relationer som de har till varandra. Om 'socialt' är utgångspunkten för hur världen är beskaffad missar vi att det är mer till världen än enbart sociala interaktioner: ett telefonsamtal är en "social" interaktion ja, men försök utföra det utan en telefon, en materiell aktör och en ickemänniska (de Vries, 2016, s. 86). "Much like sex during the Victorian period, objects are nowhere to be said and everywhere to be felt." (Latour, 2005, s. 73). Vi förbiser vad som egentligen sker i våra 'sociala' interaktioner eller tar till övergripande 'sociala förklaringar' för att förklara varför vi agerar som vi gör och missar alla de ickemänniskor som är en del av vår vardag (Latour, 2005). Vi kan inte gå in med förutfattade meningar om hur saker och ting är, a

⁵ Inom ANT används och har också begreppet *aktant* används. Genom åren har viss förskjutning skett gällande innebörden i dessa begrepp. För denna studien har jag dock valt att begränsa mig till begreppet *aktör*.

priori, utan först när vi studerar, och erkänner, alla aktörer som medskapar vår vardag kan vi förstå vad som sker.

Göra våra verkligheter synliga

ANT är en teori i den mening att den intresserar sig för *hur* det är möjligt att studera världen (Latour, 2005, s. 142), ett intresse i hur de verkligheter vi pratar om *görs synliga* (de Vries, 2016) och hur detta bygger upp ett ”collective life”⁶ (de Vries, 2016, s. 88).

From which point can we see the true structures of reality? Wrong, badly framed question. There is no such point, but nevertheless we may study how reality is *made* visible. *How do you know that the pictures that are eventually produced correspond to reality?* Again, wrong, badly framed question. The pictures that are produced do not correspond to reality, but to other pictures. (de Vries, 2016, s. 10).

Här skiftar ANT sitt fokus från *vad* eller *varför* någonting är, för att istället intressera sig för de processer som ligger bakom – processer om hur saker och ting *görs*. Vi fastnar oftast i epistemologiska huvudbry: att vi kan förvärva kunskap som är ’sann’ genom vetenskaplig artiklar eller kartor och att verkligheten finns given för oss att upptäcka och kartlägga (de Vries, 2016, s. 10). ANT lägger fokus på de ontologiska frågorna: hur är världen beskaffad, och hur *görs* den? (Latour, 2005). Intresset ligger inte så mycket i om fakta är sann eller falsk utan vid de processer som lett fram till att fakta blivit till och betraktas som om det alltid existerat. Genom en rad olika förberedelser görs fakta *synlig* – en råtts nervceller kräver att råtten, dess hjärna och ett antal mätverktyg alla tillsammans transformeras till vad som sedan kan betraktas som en vetenskaplig artikel (de Vries, 2016, s. 10f), likt hur en karta omvandlar geologiska förutsättningar, intressekonflikter, markanvändning med mera till vad vi till slut betraktar som en *karta*.

Verkligheten, eller verkligheter för den delen, existerar inte heller ”där ute”⁷. Alla de processer vid vilka saker och ting görs synligt relaterar till varandra, till andra bilder. Verkligheten uppstår först då alla dessa bilder sätts i relationer till varandra. En stad, som exempelvis Paris, är inte en utan många Paris, många processer som korresponderar och relaterar till varandra (Latour och Hermant, 1998). Kartografer, tekniker, tekniska system, vägvisningar, gatuskyltning med mera, är alla processer som skapar flera Paris (de Vries, 2016, s. 7) – olika aktörer och relationer som gör synliga olika Paris beroende på situation. En turist uppfattar en stad, kommunens samhällsbyggnadsförvaltning en annan.

”Nothing is known – only realized” (Latour, 1993, s. 159), det vill säga synliggjort. Kunskapsproduktion är en rörelse av översättningar som realiserar *i* världen (de Vries, 2016, s. 67), aktörer, som olika markanvändningar och riksintressen, som transformeras, *översätts* till något nytt – i detta fall en karta. I en karta finns alla förberedelser som ligger bakom den representerade utan att den berättar något om dessa,

⁶ Användningen av *collective life* poängterar att begreppet samhälle är starkt sammankopplat med sociala processer kontrollerade av människan när vår värld egentligen består av ett samspel med både människor och icke-människor (Latour, 2005).

⁷ Begreppet ”där ute” används för att medvetengöra att en verklighet inte finns redo att upptäcka utan hur det som presenteras i denna studie är en producerad verklighet.

eller att vi tänker på dem. Förberedelserna är en kedja av händelser som översätts för att bli något nytt. Kunskapsproduktionen finns inte i den färdiga kartan, utan i alla de processer som realiserar i världen som över tid och rum *översätts*. Samtidigt ska poängteras, som Latours kollega Callon (1986) introducerade: *översättning* är inte absolut. De aktörer som blivit översatta kan förråda – markförutsättningarna som presenterats i kartan kan skifta och med detta mister då också kartan sin roll och status.

Aktörer och agerande

ANT ängar sig åt att studera händelser bestående av aktörer och hur dessa skapar relationer till andra aktörer⁸, i en värld som består av både människor och ickemänniskor (de Vries, 2016, s. 78). Eftersom vi inte på förhand vet hur något ter sig eller är uppbyggt spelar både människor och ickemänniskor roll. En kartproduktion kan exempelvis inte vara möjlig utan de geologiska förutsättningarna, personen som ritat eller ritprogrammet som krävs. Även att det är en svår tanke att ta till sig spelar även det materiella roll i översättningskedjorna. Det Latour tillskriver människor: kraft, intressen, strategier – tillskrivs också ickemänniskor (de Vries, 2016, s. 67). Vi bör helt avsäga oss att tala om människor och icke-människor⁹ som en utgångspunkt utan även skillnaden mellan dessa kommer visa sig som ett resultat (de Vries, 2016, s. 78). Men, framhåller Latour (2005, s. 72, 76), ANT menar inte att det är objekt, det materiella, som gör saker *istället* för människor eller för den skull att det råder någon absurd symmetri mellan människor och ickemänniskor. Vissa aktörer kan spela viktigare roller än andra. Studiers resultat ska uppvisa skillnaden, inte på förhand anta den.

Vad en aktör är ges i och med dess relationer till andra aktörer (de Vries, 2016, s. 65). ”... existence is not guaranteed by essence.” (de Vries, 2016, s. 66) – finns inga relationer till andra aktörer så upphör aktören att existera. En aktör får andra aktörer *att agera* och producerar således en förändring (Latour, 2005, s. 53, 107). Vad något är ges i *prövningar [trials]* – i en form av experiment – i vilka aktörerna måste motstå eller övervinna andra för att kunna fortsätta att agera (de Vries, 2016, s. 66). Vill du veta vad något är så låt aktörerna delta i en prövning: ”Do you want to know whether A is longer than B? Set up a trial: compare the two.” (de Vries, 2016, s. 67). För att motstå prövningar krävs ibland att aktörer lierar sig med andra aktörer och bygger upp relationer med dessa. Prövningar är inga engångsföreteelser utan aktörer måste ständigt motstå dem, men ju starkare allianser som skapas desto starkare blir aktörernas ställningar och desto svårare blir de att utmana och övervinna (ibid.). För att motstå prövningar söker aktörerna andra aktörer att värva till sina allianser och vidare definiera deras roller för att ytterligare stärka relationen och behovet av varandra. Förhållande stabiliseras och vi betraktar dem som bestående.

⁸ Utifrån både de Vries (2016) och Latour (2005) betonas att en aktör kan vara både abstrakt och konkret. Studierna får uppvisa vad och hur en aktör ska och kan betraktas som.

⁹ Latour (2005, s. 72) problematiserar själv att 'människor' och 'ickemänniskor' är en uppdelning i sig, men att det används i avsaknad på någon bättre term

Aktörernas *agerande* är spårbara (Latour, 2005, s. 132). Händelser består av aktörer som kopplas samman till andra aktörer, som i sin tur sätts, och kan sättas, i relation till andra händelser, vilket slutligen resulterar i olika översättningskedjor. När något översätts sker således transformationer – och översättningar sker ständigt. ANT-forskaren blir således en form av arkeolog (de Vries, 2016, s. 80), eller geograf, som fogar samman olika fragment som tillsammans skapar en helhetsbild över hur världen hänger samman. Vi behöver ”follow the actor themself (Latour, 2005, s. 12), spåra deras kopplingar och prövningar för att se hur de översätts till aktörnätverk¹⁰. Här kommer begreppet *nätverk* in. Ett tämligen missvisande sådant inom ANT (Latour, 2005). Snarare än att åsyfta att aktörer upprättar nätverk är det ett begrepp för att beskriva *att* aktörerna har relationer mellan sig – och ett sätt att spåra hur relationer skapats och utvecklats.

En akt, ett agerande, är inte given en ensam aktör eller kopplat till intentionalitet. Ett agerande uppkommer först i relationer mellan aktörer, när en aktör får en annan aktör att agera. Agerande är således inte orsaksbundet utan aktörer ”... might authorize, allow, afford, encourage, permit, suggest, influence, block, render possible, forbid and so on.” (Latour, 2005, s. 72). Aktörer, även ickemänniskor, har handlingskraft och kan delegeras uppgifter: kaffekokaren kokar kaffet, detaljplanen reglerar bebyggelseutformningen. Handling kan inte förklaras deterministiskt genom att det finns orsak och verkan – en handling, ett agerande, något som sker – är en effekt distribuerad över flera aktörer i ett konglomerat (Latour, 2005, s. 44). Även handlingskraften uppkommer först också när flera aktörer förs samman och sprids över involverade aktörer. Genom att belysa hur aktörerna agerar, hur akten skett, kan vi belysa att och hur aktörerna är medskapare av verkligheten.

Det är relevant att också föra fram två ’roller’ som en aktör kan anta: *mediatorer* och *intermedieringar*. Mediatorer förändrar, översätter eller förvränger andra aktörer, medan aktörer som intermedieringar endast transporterar objekt eller mening utan att förändra (Latour, 2005, s. 38f). Med mediatorer följer en *översättning*: planeraren, policys, intressekonflikter, kartor, politiska beslut, markförhållanden med mera är alla aktörer med sina relationer översatt till att bli exempelvis en översiktsplan. Aktörerna har *medierat* varandra och givit upphov till det vi betraktar som en plan. När en aktör är en intermediering, också benämnt som *svartlåda* [från engelskans ”black box”], befinner sig denna i ett tillstånd där information eller handling som tillförs till aktören överensstämmer med det förväntade resultat som ges tillbaka. När du vrider på vattenkranen förväntar du dig att vattnet kommer rinna. En *svartlåda* innebär starka allianser, starka relationer, men för detta krävs det mycket bakomliggande arbete för att upprätthålla dem (Latour, 2005).

Begreppet, och tillståndet, *svartlådning* är viktig för förståelsen för världens uppbyggnad. Vissa relationer måste svartlåsas för att vardagen ska fungera. Barbro Johansson (2009, s. 136) ger en tydlig koppling till

¹⁰ Begreppet *aktörnätverk* är ett sätt att beskriva en aktör med alla sina relationer men där det råder osäkerhet om hur aktören handlar och agerar (Latour, 2005, s. 46). Begreppet kan också diskuteras utifrån Nilssons (2010, s. 91, 214) *nätverkssituationer* där fokus läggs på att aktören(-erna) agerar även i nuet och inte bara historiskt. Benämningen är också ett sätt att skifta fokus från att *nätverk* inte rör sig om nätverk i daglig mening (Latour, 2005, s. 129).

planeringen angående detta: kompetensen hos ”Stadsbyggnadskontoret” förväntas kunna utföra vissa uppgifter – det råder det en överenskommelse om.

Om varje arbetsdag på Stadsbyggnadskontoret skulle börja med en diskussion om vad kontoret egentligen har för uppgifter och vad det egentligen är medarbetarna ska göra, så skulle man aldrig komma längre än så. (Johansson, 2009, s. 136)

Vissa svartlådade relationer krävs för att, i detta fall planerarnas, uppgifter ska kunna utföras. Men en svartlådad relation ska inte tas för givet eller som vedertagna sanningar då de alltid kan brytas upp, medvetet eller omedvetet. Ta exempelvis en vanlig dörr. Vi tänker sällan på den och användningen går per automatik. Dörren agerar som en *intermediering*, en *svartlåda*. Men den dagen låset eller dörrklockan inte fungerar påminns vi om att dörren faktiskt spelar roll, dörren *agerar* (de Vries, 2016, s. 90). Från att ha agerat som *intermediering* har dörren nu blivit en *mediator* – den förändrar vårt agerande och vår situation. Med svartlådning följer ett aktör-nätverkande vars relationer har en viss stabilitet där vi kan förvänta oss vilket resultat vi kommer få ut. Vår värld består således av mer eller mindre stabila aktör-nätverksrelationer. Betoningen på tillblivelseperspektiv lyfter fram en värld beskaffad av ständiga processer som minner om en värld i ständig produktion, där stabiliteten endast är temporär. Relationer måste göras hållbara, allianser upprättas mellan aktörer, för att aktörer-nätverk ska hållas stabila. Språk, praktiker, tankesätt måste ständigt samproducera relationer för att hålla dem stabila. Hur görs kategorisering, och mer specifikt dikotomin land-stad, hållbar?

De aktör-nätverk vi ger oss ut för att studera befinner sig inte i vakuum. De relationer som upprättas och förändras mellan aktörer följer med in i det vi producerar som ’resultat’ (i detta fall denna masteruppsats) (Latour, 2005, s. 127f). Som forskare är både du och ditt arbete en del i de översättningar som sker. Ett skrivet dokument kan också förmedla något, förändra aktörer. Ett dokument är en ”... institution to represent, or more exactly to re-represent – that is, to present *again* – the social to all its participants, to *perform* it, to give it at form.” (Latour, 2005, s. 139). Följande arbete har inte för avsikt att representera en verklighet – detta är omöjligt – utan *presenterar* igen bakomliggande processer till hur land-stad görs *synliga* i verkligheten. Studien *presenterar*, förmedlar vidare aktörer och deras agerande. Detta dokument, och jag som forskare, är en del av den rörelse av översättningar som sker.

3. PLANERING OCH ANT

I följande kapitel presenteras forskning på området kring hur diskurser och planeringsdoktriner etableras som vedertagna sanningar inom planeringen samt en redogörelse för hur några av dessa kan härröras till uppdelningen av ett land och en stad. ANT som ett perspektiv på världen kommer fortsättningsvis följa uppsatsen genomgående – vilket innebär att forskningen som presenteras också kommer relateras till ANT och hur vi kan betrakta etablerade föreställningar om världens ordnande som *svarta lådor*. Forskningen som presenteras agerar som ett sätt att leda in till studiens egna praktiska del. Till att börja med presenteras hur vi kan betrakta planeringen som sådan är ett aktörnätverk och med detta vilka ytterligare aktörer vi måste erkänna medskapar planeringsverksamheten.

På senare tid har frågor inom både planering, arkitektur och landskapsforskning varit föremål för ANT-studier om uppbyggnaden av ett 'collective life' – kluster av människor och icke-människor: produktionen av platser (Magnusson, 2016; Paulsson, 2016), arkitekturproduktion (Yaneva, 2009b, 2012; Nilsson, 2010), planprocessen kring byggnader (Rydin, 2013) och vägen som ett landskapsfenomen (Qviström, 2003). Detta blir till viss del också föremålet för denna studie men där fokus läggs på hur både dikotomier *produceras* i planeringens praktiker och vidare hur de blir en aktör som *medskapar* planeringen och verkligheter.

Planeringen som ett aktörnätverk

Planeringsverksamheten är att betrakta som ett heterogent kluster vars status i viss mån kan anses behöva omvärderas och problematisera. Planeringen, i ANT-anda, torde betraktas ur ett *görande*-perspektiv snarare än ett *varande*-perspektiv.

What we call 'science' is made up of a large array of elements whose power we prefer to attribute a few. (de Vries, 2016, s. 68).

de Vries hänvisar visserligen till Latours (1993) *The Pasteurization of France* som behandlar en studie av vetenskapsmannen Louis Pasteur, vilken ofta tillskrivs ensam upptäckt för det som senare kom att lägga grunden för pastörisering, vaccinet och mikrobiell jäsning. Vad Latour (1993) däremot lyfter fram är en historia som visar att Pasteur är *en* aktör i ett större sammanhang med många fler aktörer, inklusive icke-människor, som bör tillskrivas upptäckterna. Pasteur är lika lite ensam ansvarig för upptäckterna som Napoleon är för sin segrar (Latour, 1993; de Vries, 2016), vilket även återspeglar sig i planeringen: planeraren är inte ensam och ytterst ansvarig aktör i planeringen, även om vi gärna tillskriver dem det.

På samma sätt som kunskap i forskarlaboratorium översätts och realiseras i världen, sker det också i planeringen. För Latour och Woolgar (1986), i *Laboratory life*, tillhör forskare sin egen 'stam'. De har egna kulturer och praktiker, de jobbar, skvallrar och oroar sig för saker och ting, och de producerar kunskap (Law, 2004, s. 18f). De skiljer sig således inte från de stammar som den klassiska antropologin studerade

runt sekelskiftet. Yaneva (2009b, s. 4) applicerar ett liknande förhållningssätt till arkitekterna på arkitektkontor. Genom att följa dessa i sina 'arkitektlaboratorium' vill hon förstå deras tankar och experiment och hur byggnader *sker* (ibid.), hur de *görs*. Steget till planerarens kontor är inte långt. Normer och värderingar, kunskapsproduktion, i planeringen realiseras på likartat sätt, tillsammans i ett samspel med en mängd andra aktörer.

De verktyg som planeraren använder, så som ritningar, kartor eller textdokument, ska inte reduceras till enbart verktyg utan även dessa är aktörer som *agerar* (Latour, 2005; Latour och Yaneva, 2008; Yaneva, 2012) som får, eller tillåter, planerare att agera. Planeraren är inte nödvändigtvis den aktören som är av störst vikt i planprocesser utan en policy, ett textdokument, kan vara avgörande för att rätt relationer ska kunna upprättas mellan aktörer som resulterar i en färdig plan eller byggnad (Rydin, 2013). Planeraren har *en* roll i en väv av komplexa relationer. I Emma Nilssons (2010) avhandling är arkitekturbegreppet under ständig förhandling. Ett breddad synsätt på vad arkitektur är, och i vårt fall vad planering är, och även synen på världens beskaffenhet är viktigt för att komplettera traditionella synsätt (Nilsson, 2010, s. 212f). Även hon poängterar att arkitekten är en av många aktör i arkitekturproduktionen, men inte ensam (Nilsson, 2010, s. 213).

Kartan är, likt forskarnas 'hårda fakta', en realisering *i* verkligheten. En av många rörelser som sker samtidigt. Yaneva (2012, s. 89) frångår den traditionella synen på kartan som en representation och beskriver den istället som något som *agerar*. Den producerar, formar och konstituerar idéer och identiteter. Identiteter och förbestämda objekt existerar inte på förhand utan skapas ständigt (ibid.). Kartan *översätter* relationer och samspel mellan aktörer som stabiliseras till identiteter och objekt. För ANT, och Latour, existerar mycket väl något som är *objektivt* – det vill säga som har haft möjlighet att invända [från engelskans *to object*¹¹], motstå prövningar under översättningsprocesserna. Relationerna har översatts till en karta, en ny aktör, som nu förmedlar och *agerar* dessa i nya relationer som upprättas vid exempelvis möten med byggherrar eller medborgare vid utvecklingsprojekt. "Mapping introduces us into the spatialization of the phenomena." (Yaneva, 2012, s. 90): kartan, när den *agerar*, översätter komplexa relationer som vi uppfattar som rumsliga objekt och skeenden. Den kan *medierar* en situation – exempelvis få oss att samtala kring den.

Kartan *delegeras* en uppgift av planeraren: representera verkligheten. Denna typ av roll illustreras också av Qviström (2009): utvecklingskartor över framtida bebyggelseutveckling speglar sig i dagens landskap, och i hans studerade fall i peri-urbana områden mellan land och stad (Qviström, 2009, s. 191f). Framtidsplanerna "tillför en skugga av framtiden" (Qviström, 2009, s. 192) – tar framtiden till nutid. Även om resonemangen ovan fått exemplifieras i mångt och mycket av *kartan* är det många liknande 'verktyg': visioner, dokument, idéer, människor, datorprogram, en mängd aktörer som är medskapare av det som betraktas som *planering* och de verkligheter som den producerar. Planeringen kan ses ägna sig åt en *ontologisk politik* (Mol, 1999) – det vill säga att planeringen med hjälp av verktyg, som visioner och idéer, *manipulerar* och *skapar* verkligheter (Mol, 1999, s. 77) som får vidare konsekvenser "där ute". Vi lär oss

¹¹ Frasen gör sig bättre på engelska: "...objective"? Of course! Because it had answered the objections...". (Latour, 2017, s. 66)

leva med tankar som exempelvis att det på vissa ställen i framtiden kommer drag vägar (Qviström, 2009, s. 192) även om vi inte ser dessa idag, utan enbart genom vetenskapen om de planer som finns.

Planeringens svarta lådor – de vedertagna sanningarna

Riktar vi fokus bort från det som bygger upp planeringen: kartor, översiktsplaner, politiska beslut med mera, och istället riktar in oss på det som cirkulerar *inom* planeringen är det möjligt att betrakta forskning om planeringsidéer och -doktriner som studier av aktörer som medskapar planeringen. I mångt och mycket kan de liknas vid svartlådade aktörer som är aktörnätverk i sig: de har en förmåga att vandra genom planering och även samhällliga debatter och består ofta av så starka allianser att de kommit att tas för givet. Allt efter som vi vecklar ut tidigare forskningen om idéer inom planeringen görs det tydligt att land-stad spelar en viktig roll i dessa.

Det första nedslaget blir i *den goda staden*. Moa Tunström (2009) visar i sin avhandling *På spaning efter den goda staden* hur samtidens planering lyfter fram *den traditionella staden* som drömmen (eller kanske snarare myten) om den täta och funktionsblandade 1800-talsstaden. *Den goda staden* kopplas till normer som att städer ska vara *täta, stadsmässiga* och ska planeras genom *förtätning* (Tunström, 2009, s. 156). Motsatsen är den modernistiska funktionsuppdelade staden med sina förorter (ibid.). Med den goda staden som diskurs präglas av ”binära begreppspår, som gles/tät, stad/land, stad (eller innerstad, stadskärna)/förort” (Tunström, 2009, s. 156) framhävs vad som är en god stad och samtidigt vilken stad som måste undvikas. Argumenten legitimeras av begreppspår där vissa positiva och andra negativa attribut kopplas till begreppen. Tunström (2009), som McCann och Ward (2015, s. 830) inledningsvis, visar den fundamentala aspekt begreppspåren har för att skapa en hegemoni för att vidare legitimera den typ av stad, och planering, som är eftersträvansvärd. Detta sätt att tänka om staden blir en vedertagen sanning, där staden sätts i motsats till andra entiteter.

Med avstamp i Yvonne Rydins (2013) studie av planprocessen bakom en byggnad i London, beskrivs *svartlådning* som något som ”tas för givet” – som inte utmanas och som närmar sig att bli ”best practice” (Rydin, 2013, s. 26). Qviström (2003, s. 66) tillför ytterligare en dimension till begreppet: den aktör som besitter förmågan att svartlåda har förmågan att kontrollera andra aktörer. Förmågan *att* svartlåda, samt att *kontrollera* svartlådor, är en synnerlig viktig aspekt i samtidens diskussioner. Den täta, eller den goda, staden som en ”best practice”, en typ av en universallösning. Planeraren och den täta staden, som ett koncept, har nått en stark ställning: tillsammans har de skapat en stark allians som förmår värva nya aktörer till sig och definiera dessas roller och identiteter i vidare. En vedertagen sanning, en svartlåda, har etablerats och så länge som alliansen hålls stark gentemot utmanande intressen ges inte behov att se till alternativ.

Tunström (2009) har ett fokus på en språklig konstruktion av den täta staden, men den täta staden existerar också som ett koncept, som en idé. Idéer om vad god planering är, planeringsdoktriner, är också att betrakta som svartlådor. En planeringsdoktrin kan förklaras som en idé om hur ett område ska

organiseras rumsligt och hur en sådan organisering ska hanteras av berörda (van der Valk och Faludi, 1994, i Faludi, 1999, s. 333). Detta kan utvecklas med Simon Coop och Huw Thomas (2007, s. 168) där en doktrin är ett sätt att rama in ett problemområde, och i längden också rama in lösningen på problemet.

Metaforer blir en viktig del för att representeras planeringsdoktrinerna, där ett vanligt exempel är de *gröna bältena* i den engelska planeringen (Faludi, 1999, s. 334; Coop och Thomas, 2007, s. 168). En idé om bebyggelsefria zoner, utpekade gröna områden, växte fram som en lösning för att stävja den snabba bebyggelseutbredningen som följde i engelsk efterkrigstid (Faludi, 1999, s. 334). Metaforen om de gröna bälten lever än idag kvar och påverkar den engelska planeringen (Faludi, 1999, s. 334) om än omtolkat sedan ursprunget (Healey, 2007). Från en tanke om att stävja bebyggelsespridning har metaforen kommit att bli ett sätt för att legitimera en planering av bebyggelsefria stadsregioner (Healey, 2007, s. 119–165), metaforen har kommit att översättas över tid och betydelsen således förändrats. Skiftet visar också på den problematik som planeringsdoktriner innebär: doktrinerna blir ett verktyg för att på förhand rama in lösningen på ett problem, de talar om hur man bör göra och talar samtidigt om vilket problemet är. Lösningen kommer före problemet. Finns de gröna bältena som ett färdigt verktyg målas ett problem upp som kan legitimera en användning av verktyget.

Doktriner har således en förmåga att bli beständiga (Coop och Thomas, 2007), och som i fallet med de gröna bältena har lyckade metaforer en förmåga att överleva strategiska dokument och som idé påverka även utanför den formella planeringen (Allmendinger, 2009, s. 189). Doktriner skapar ett robust ramverk som kan sätta agendan för planeringen lång tid framöver genom vilka problem som ska ges uppmärksamhet (Coop och Thomas, 2007, s. 188) och blir ett sätt för att kunna legitimera planering och utveckling (Faludi, 1999, s. 334; Coop och Thomas, 2007, s. 188). Det robusta ramverket kan också beskrivas i termer av starka allianser mellan idéerna och de som knutit dem till sig, som planerare och politiker och som vidare stabiliserats genom ett dokument – möjligt att förflytta över tid och rum.

Planeringsdoktriner är inte per automatik något negativt enligt Faludi (1999, s. 342; Faludi, 1997, i Coop och Thomas, 2007, s. 168). Vad dock Healey (2007) visar är hur konceptet med gröna bälten agerat som en symbol för att legitimera en tydlig gränsdragning mellan land och stad, ett sätt att upprätthålla en kategorisering och stabiliserat förutsättningar för framtiden. Jonathan Murdoch och Philip Lowe (2003) redogör dock för en paradox som ofta uppkommer vid kategorisering, exemplifierat genom de gröna bältena. Deras studie visar att i samband med att en tydlig uppdelning mellan landsbygd och stad etablerades i det brittiska planeringssystemet ökade utflytningen från urbana områden till rurala områden (Murdoch och Lowe, 2003, s. 323). Separationen som skulle skydda naturen och landsbygden från stadens inverkan på omlandet resulterade istället i ett ökat tryck på landsbygden genom att bilen förenklade människors mobilitet och skyddet av landsbygden gjorde det attraktivare att bosätta sig där (Murdoch och Lowe, 2003, s. 320). Trots modernismens separering har kategorierna snarare kommit att bli än mer komplext sammanvävda.

Samma sammanvävda komplexitet lyfter Saltzman (2009, s. 12). Den moderna staden är i sitt ideal välordnad och tydligt uppdelad, men för att möta förändring måste planeringen ske med marginaler.

Kommuner har drivit igenom markköp som med åren kommit att omvärderas – med tiden har förändringar följt som kan, och har, ändra markens lämplighet (Qviström, 2009).

I den mening kan de mer eller mindre oplanerade mellanrummens landskap paradoxalt nog sägas vara en effekt av med moderna samhällsbyggets ambitioner; mellanrummens 'planlöshet' är i sig en förutsättning för en välplanerad stad. (Saltzman, 2009, s. 12)

Planer för mellanrummen kan lysa med sin frånvaro, eller så har de inte realiserats, men är likväl i planerings intresse som utrymme för kommande utvecklingar (Saltzman, 2009, s. 12f). En ”markreserv” (Qviström, 2009, s. 185) är av intresse för framtiden men är samtidigt också vardagslandskapet för medborgarna (Saltzman, 2009, s. 13). Det finns således en problematik, och en paradox, med hur planeringen tydligt arbetar med att kategorisera för att legitimera planeringen, men genom detta också kopplar samman kategorierna i komplexa och intrikata vävar. Detta kan ses ske vid kategoriseringar i allmänhet, och land-stad, i synnerhet. Land och stad, som kategorier, bör ses som ett slutresultat, något som planeringen framhäver existerar. Det skapar intresse för studier för framväxten av dessa kategoriseringar, och ställer nya krav på studier av planeringen.

Ett alternativt sätt att ta sig an planeringen

Förhållningssättet till världen som uppbyggd av dikotomier och dualismer har kritiserats (se exempelvis Sayer, 1991; Plumwood, 1993; Rose, 1993; Miegel och Schoug, 1998; McCann och Ward, 2015) vilket bland annat kan ses i den geografiska forskningen. Qviström (2005) redovisar i sin artikel *Väntans landskap: om studier av stadsranden och dess morgondag* en rad olika studier som tar utgångspunkt i att studera gränszonerna mellan stad och land, och hur detta görs genom studier bortom kategoriseringen land-stad som ett förgivettagande.

It really is not possible to directly “read” the landscape in any satisfying sense. But it is possible to analyze it: to search for how it is made, to explore its functions, to examine the other places that are foundational in its production and meaning, to understand its history and trajectory, to uncover how power works in and through it, and therefore, to learn what it says about the status of and possibility for a just world in the here and now. (Mitchell 2008, s. 47, i Mels och Germundsson, 2013, s. 213)

En liknande tankebanan torde krävas för studier av den fysiska planeringen genom att blottlägga komplexiteten som kategoriseringar har, och skifta fokus mot *tillblivelse* (Qviström, 2017, s. 240). Planering liksom landskap bör studeras utefter hur de *görs*, inte upptäckas och läsas som ett färdigt resultat. När det kommer till studier av urbaniseringens påverkan målas det upp som kampen mellan land och stad, där staden går vinnande ur striden (Qviström, 2017, s. 239), här tecken på en dualism. Resultatet är förutbestämt: landskapet får offras till fördel för staden (ibid.). Med vad är det som egentligen *händer*? Hur ser kampen ut som resulterar i att stad vinner? Häri ligger intresset. Vilka kopplingar görs, vilka aktörer träder fram och hur skapas dessa relationer.

Marijn Molema (2012) tar i sin studie om hur dikotomin land/stad påverkat regional planering utgång i Nederländerna. Dikotomin har satt, och sätter fortfarande, agendan för dagens regionala planering och har blivit ett ramverk att hänga upp problembilder vid för att legitimera en viss utveckling. Men detta är dock inte unikt för enbart Nederländerna (ibid). Likt Qviström (2017) betonar Molema att landskapet inte är ett *resultat* utan aktivt har skapats genom föreställningar och policys (Molema, 2012, s. 448), som också har skett i Sverige (Qviström, 2013, s. 1150).

Uppdelningen land/stad i Nederländernas fall bör ses som en produkt av sin tid, 1960-talet, men trots nya utmanande koncept lever tanken kvar i deras strategiskapande (Molema, 2012, s. 447f). Mirek Dymitrow och Marie Stenseke (2016) pekar på samma problem: uppdelningen av *urbant* och *ruralt* anses förlegat men upprätthålls ändå. Ifrågasättandet av just land/stad är inget nytt, även Robin J. Pryor (1968) studerar den komplexitet som övergångszonen mellan land och stad innebär och hur vår kunskap måste öka om detta och omsättas i praktik. Uppdelningen av land/stad begränsar vår förståelse om den komplexitet vår värld består av (Molema, 2012, s. 437; Dymitrow och Stenseke, 2016, s. 1). Land/stad är djupt rotad i vår tankevärld men om vi istället söker beskriva vad vi menar med *urbant* och *ruralt* kan vi öka transparensen och således föra fram de gömda manipulativa agendor som ofta förekommer (Dymitrow och Stenseke, 2016, s. 2).

Även arkitekter och planerare har traditionellt sett uppmärksammat det som finns *out-there* (Magnusson, 2016, s. 28). Begreppet används av John Law (2004) och beskriver hur processer finns redo att upptäckas 'där ute'. Härstammande från en modernistisk tankevärld anser Magnusson (2016, s. 28) i sin avhandling att detta är en något arrogant syn på världen som inte till fullo fångar in verklighetens komplexitet. I sin studie av offentliga rum pekar han på hur platserna skapas i sin relation mellan människor och ickemänniskor, och där olika typer av artefakter *medierar* olika situationer som vi kan betrakta som mer eller mindre offentliga. Planeringen är högst oförutsägbart vilket måste beaktas. Den måste beakta både människor och ickemänniskor, och kan kallas ett *in-there*-perspektiv istället (ibid.). Även Patsy Healey (2007) uppmärksammar den traditionella 'markanvisningsplaneringen' starkt präglad av en euklidisk rumsuppfattning vilken hon anser till viss del bör ersättas med en relationell planering som beaktar världen med all sin komplexitet.

Stadsplanering [urban planning] och designprocesser (som exempelvis arkitekturproduktion) betraktas oftast som en teknologi, där staden eller byggnaden är en teknisk artefakt (Yaneva, 2009b, s. 3). Albena Yaneva (2009b, s. 197), arkitekturforskare som anammat ANT, lyfter att vi måste studera planeringen som den *sker* eftersom det är här som planerarna gör institutioner och artefakter *existerande*, inte i deras teorier eller ideologier (Yaneva, 2009b, s. 197). Du kan uppskatta en byggnad, en miljö, utan att veta de processer som ligger bakom den, men du kan inte helt *förstå* den utan att förstå processerna bakom den (Yaneva, 2009a, s. 104).

Ovanstående ställningstagande poängterar alla behovet av ett fokus på att studera ett *skeende* för att vi bättre ska kunna förstå världen och dess komplexitet. Med anledningen av att planeringen är en praktik som starkt medskapar verkligheter är det av intresse att utveckla ovanstående uppmaningar tillsammans

med tanken om språkliga konstruktioner som Tunström (2009) lyfter samt Faludis (1999) planeringsdoktriner. Praktiken konstruerar både en aktör, dikotomin, och försöker vidare värva den för att kunna planera och legitimera sin verksamhet. Hur sker dessa processer – både skapandet och användandet?

4. TILLVÄGAGÅNGSÄTT

I följande avsnitt etableras succesivt det tillvägagångssätt som används för studien. Uppsatsen kombinerar ANT med den forskning som pekar på nya sätt att ta sig in an planering. Med ANT som perspektiv följer ett problematiserande av innebörden i 'vedertagna' forskningsmetoder för att utveckla dessa och göra dem kompatibla för denna studie. Fortlöpande i kapitlet sätts ANT i relation till tillvägagångssättet och bygger vidare på hur studien, med hjälp av ANT, kan bidra till att belysa andra faktorer som spelar roll i planeringen. För att koppla an till föregående avsnitt bidrar ANT till en syn bortom en annars ofta vedertagen människocentrerad syn på verkligheten. Huvudinriktningen för studien har varit observationer inom vilken olika typer av material har observerats. Kapitlet avslutas med en reflektion kring tillvägagångssättet.

Följ aktörerna och deras relationer

Using a slogan from ANT, you 'have to follow the actors themselves', that is try to catch up with their often wild innovations in order to learn from them what the collective existence has become in their hands... (Latour, 2005, s. 12)

Studiens empiriska bas byggs upp av huvudsakligen observationer av olika karaktär och material. Devisen och mantrat inom ANT, att *följa aktörerna*, sammanfattar studiens praktiska upplägg. Följa aktörerna, och kanske än mer de relationer som de upprättar, och de spår de lämnar efter sig. Det är inte ett (eller flera) nätverk som ska spåras utan "what is moved and how this movement is recorded" (Latour, 1996, s. 14): vilka relationer vi kan observera som har skapats och hur detta har gett upphov till förflyttning, *översättning*. Spårandet innebär ständigt förflyttning och reflektion för forskaren. Det finns ingen klar gräns när datainsamling (eller *dataproduktion* vilket senare behandlas) övergår i en analys utan båda processerna samexisterar parallellt. Latour favoriserar inte någon systematisk tillämpning av ANT-studier, utan "allt skall vara hjälpmedel, retoriska redskap" (I förordet av Czarniawska, Barbara. till Latour, 1998, s. 10). Det finns inga förutbestämda mallar utan tillvägagångssättet bör arbetas fram för varje separat studie för att passa ändamålet. Av denna anledning har tidigare ANT-studier i kombination med 'klassiska' metoder agerat inspiration för studien.

Med utgång i att kunskap realiserar i världen och att fakta inte kan upptäckas "där ute" i verkligheten, får synen på forskningsmetoder och tillvägagångssätt en annan innebörd. Law (2004, s. 143) betonar att forskningsmetoder inte är mer eller mindre framgångsrika tillvägagångssätt för att rapportera om verkligheten, utan istället *utför* [performe] verkligheter. Utförande, produktioner, som får konsekvenser (ibid.) – att något uppfattas som sant eller som verkligt eller ej. Jag som forskare gör således inte anspråk på att rapportera om en värld som jag upptäckt där ute utan synliggör *en* av många verkligheter.

Den empiriska studien har lett till ett brokigt källmaterial: observationer, fältanteckningar, broschyrer, tidskrifter, samtalsanteckningar, översiktsplaner, kartor nya som gamla, panelsamtal, föreläsningar,

fotografier och videomaterial. Sökandet efter hur land-stad tar sig uttryck och skapas har låtit mig vandra inom planeringsverksamheten, men inte helt oväntat också utanför. Planeringen är ingen sfär och trots att denna varit studieföremål har behov funnits att ta sig till andra, icke planeringsrelaterade, forum. De aktörer och relationer som uppvisats har fått peka ut vägen till nästa material, som vid ett snöbollsurval (Bryman, 2011, s. 197). Aktörer och relationer har fått peka ut studiens avgränsning. Allt eftersom studiens gång, och framställningen av studiens 'resultat' har vissa relationer kommit att lyftas fram samtidigt som andra fått träda in i bakgrunden. Med anledning av detta framkommer inte allt material i slutpresentationen, och främst relationerna och aktörer inom det vi tänker 'planering' framträder. Gällande huruvida källor betraktas som pålitliga eller ej blir, med utgångspunkt i ANT som tidigare redovisat, inte problematiskt på så sätt att intresset ligger i de översättningskedjorna som finns bakom källorna. Källorna i sin tur korresponderar och kopplar an till andra bilder, andra källor, och därigenom kan vi betrakta dem som trovärdiga eller ej.

Studien tog sin början i en situation, observation av tre workshoppar som Linköping kommun hållit i sin tidiga samrådsfas för arbetet med deras tematiska tillägg till sin översiktsplan: *Utvecklingsplan för Linköping ytterstad* (Linköping kommun, 2018). Intresset som först väcktes var en studie om hur gränsen mellan land och stad, ytterstaden, tar form i det tidiga arbetet. Successivt har studien, och källmaterialet, utökats allt efter nya kopplingar och relationer uppstått. Studien har likheter med en fallstudie i dess intresse av att låta fördjupningen av en komplexitet bli intensiv och bringa denna i ljuset (Flyvbjerg, 2006). Som en spårhund har jag nosat mig fram till de kopplingar som aktörerna pekat mot.

Begreppet observation kommer vidare problematiseras. Även när jag studerat illustrationer och texter har jag utgått från en typ av observation. Observationerna har också bjudit in till några mer, och några mindre, strukturerade samtal som i viss bemärkelse har drag av intervju som metod.

Djävulen sitter i detaljerna

Studien har genomgående intresserat sig för detaljerna. Qviströms (2003, s. 180) ANT-inspirerade studie studerar:

...händelser som noterats i ögonvrån, notiser som därefter har drunknat i hyllmeter av bilagor och paragrafer. Tillsammans med andra enskilda händelser kan de bidra till en [...] 'stadigare och fylligare totalbild'. [...] I efterhand är det lätt hänt att dessa enskilda händelser ersätts av en skildring av "de stora dragen", trots att några sådana drag knappast uppfattades av samtiden.

Här belyser han vad som också Yaneva (2009a, s. 104) framhåller om att vi måste veta detaljerna för att *förstå* hur något sker och hur det har gjorts. Likt en fallstudie är det inte mängden data som kan plockas fram som är intressant utan att skapa en förståelse för den komplexitet som det som studeras innebär och uppvisar (Gummesson, 2004, s. 117–119) för att ge en nyanserad bild av verkligheten (Flyvbjerg, 2006, s. 6). Det uppmuntrar till ett explorativt tillvägagångssätt för att möta de okända fenomen som studeras (Gummesson, 2004, s. 118) genom att utforska, att observera och framför allt att omvärdera

tankar och idéer under vägs gång. Studien gynnas av kreativa angreppssätt och idérikedom när det kommer till tekniker för att producera källmaterial (Patel och Davidsson, 2011, s. 12): observationer av workshoppar kan blandas med panelsamtal om landsbygdens roll i samtiden – allt för att fånga de relationer som aktörer uppvisar.

Det är viktigt att inte fastna i metodologiska eller teoretiska utgångspunkter utan lyssna på aktörernas röster (Yaneva, 2009a, s. 4). Hur detta går till ifall aktören visar sig vara en ickemänniska kommer vi till strax. Vi vet inte på förhand, *a priori*, viken metod som är adekvat för det aktuella tillfället, både gällande *produktion* och *presentation* av data. Denna studie genererar inte teorier från empirin, eller prövar teorier på empirin, som annars är vanligt förekommande. ANT som teori får sin roll genom att berätta för oss *hur* vi kan studera (Latour, 2005) förekomsten av land-stad.

Hur går det till att praktisk *följa aktörerna*, och kanske framförallt, hur pockar en aktör, en ickemänniska, på forskarens uppmärksamhet?

Få aktörer att tala – att göra intermedieringar till mediatorer

Ickemänniskor är inte olika människorna på så sätt att även dessa måste stimuleras för att börja prata – skillnaden ligger i att en människa är svårt att få tyst på när hon väl börjar (Latour, 2005, s. 79). För att kunna *följa aktörerna och deras relationer* måste forskaren få dem att 'tala' – att gå från ett tillstånd som *intermediering* till att bli *mediatorer* som förtäljer något om sin tillvaro och tillblivelse (Latour, 2005, s. 79). Med lite trick kan forskaren stimulera ickemänniskor för att ge sina berättelser (ibid.). Latour (2005, s. 80–82) beskriver fem tillvägagångssätt för detta, vilka vidare blir utgångspunkt för hur de olika observationerna utförts. Vi behöver stimulera planeringens svartlådade praktiker för att dess människor och ickemänniskor ska öppnas upp och kunna synliggöras.

Nedan redogörs för Latours (2005, s. 80–82) fem angreppssätt för att bryta upp svartlådor:

1. Det första angreppssättet innebär att studera aktörerna i "hantverkarens verkstad" (Latour, 2005, s. 80). I planeringsverksamhetens lokaler: kontor, sammanträdesrum och områden det planeras för, har aktörernas relationer nödvändigtvis inte stabiliserats ännu. Frågor är öppna för tolkning, tankar och idéer utmanas. Aktörerna lever komplexa liv tillsammans med skisser, planer, regleringar med mera och hålls synliga längre (Latour, 2005, s. 80): aktörerna har ännu inte ansamlats och stabiliserats till svartlådor (de Vries, 2016, s. 91).
2. Det andra sättet är att distansera sig (de Vries, 2016, s. 91) och inte ta något för givet – förbise de traditionella och rutinmässiga förklaringarna (Latour, 2005, s. 80). Genom att hantera aktörerna som något besynnerligt kan aktörer bli till mediatorer för om än en kort stund innan

de faller tillbaka till rutinmässiga förklaringar (ibid). En enkel fråga som: *varför?*, kan sätta aktören i obalans, tvingas reflektera över sitt agerande och genom detta redogöra för sin existens – sitt agerande.

3. Det tredje angreppssättet ges genom olyckshändelser, då saker inte går som planerat (Latour, 2005, s. 81). Du glömmet nyckeln till dörren, planerarnas tankar ifrågasätts eller mottas på ett oväntat sätt av medborgarna. Aktörer som annars är tysta ger plötsligt ljud ifrån sig (Latour, 2005, s. 81). Ett extremt, men slående, exempel ges av Latour om rymdfärjan Columbia: i ena stunden det mest komplicerade mänskliga instrumentet, i nästa stund ett regn av spillror över Texas (ibid.).
4. Aktörer kan alltid föras fram i ljuset genom att gräva i arkiverat material, dokument eller historiska redogörelser (Latour, 2005, s. 81). Bakom varje glödlampa kan Thomas Edison¹² föras fram i ljuset (ibid.).
5. Det sista angreppssättet innebär, om inget annat fungerar, att ta till fiktion och kontrafaktiska berättelser (Latour, 2005, s. 82). Genom att föra dagens 'fasta' objekt till ett flytande tillstånd går det att 'experimentera' med aktörerna för att få deras kopplingar att verka vettiga (ibid.).

Ovanstående angreppssätt konkretiseras i anslutning till vidare metodbeskrivning för att visa på hur dessa format studiens praktiska tillvägagångssätt. De fyra första angreppssättet tolkas användas när de beroende på situationen är relevanta. Det råder således ingen hierarkisk ordning dem emellan, men där steg 5 kan ses som en avslutande utväg då relationer och aktörer blir allt för svåra att observera. Med grund i dessa följer nu studiens praktiska tillvägagångssätt för att synliggöra det empiriska materialet med ANT-perspektiv.

Engagera sig i aktörernas miljö

Studien har hämtat inspiration från etnografen, med fokus på att som forskare engagera sig i aktörernas, studieobjektens, miljöer och följa deras handlingar och beteende (Bryman, 2011, s. 378). Etnografiska ansatser är inget nytt för ANT-studier utan återfinns bland annat hos Latour och Woolgar (1986), Yaneva (2009a), Nilsson (2010) och Paulsson (2016). Gemensamt för dessa, även om de inte betecknar det som etnografi, är att de alla engagerar sig i aktörernas miljöer och följer dem i "hantverkarnas verkstäder".

¹² Även här bör påpekas att Edison inte själv bör stå till svars för upptäckten, eller huruvida det är Edison som ska tillskrivas den mänskliga aktören bakom innovationen. Exemplet ges av Latour, med vad som kan anses vara, med glimten i ögat och som en effektfull exemplifiering.

Etnografins som forskningsinriktning¹³ är mest förknippad med socialantropologins forskning bestående av långa fältstudier hos människogrupper deras riter och kulturer (Garsten, 2004, s. 145; Bryman, 2011, s. 376–379) men förekommer även i studier av nutida miljöer och kulturer (se exempelvis Bryman (2011, s. 385) eller Lalander (2015, s. 95–97)). Oftast fokuserar de etnografiska studierna på människans interaktioner med varandra, men förbiser att objekt existerar *tillsammans* med människor (Latour, 2000, s. 10) och sätter därmed människan *a priori* i centrum. Ansatsen har dock samma möjligheter att lyfta fram ickemänniskornas roll. Inom ramen för observation ges också möjligheten till att synliggöra aktörer genom exempelvis intervjuer eller med dokument (Bryman, 2011, s. 378; Lalander, 2015, s. 95).

Observation

Fältarbete har utgjort ett huvudsakligt arbetssätt för att producera empiri (Gummesson, 2004, s. 125) genom observationer, typiskt för ett etnografiskt tillvägagångssätt (Garsten, 2004; Lalander, 2015). Här läggs dock en vidare betydelse i begreppet *observation* än vad som vanligtvis görs. Jag ämnar observera *aktörer*, vilka nödvändigtvis inte enbart uppträder genom att observera verkligheten som den uppträder ”där ute” – utomhus eller på planerarnas kontor. Även en studie av ett dokument eller en karta faller under *observation*. Jag sätter liksom många tidigare ANT-forskare också mina fötter till viss mån i hantverkarnas verkstad, i planerarnas vardag. Likväl som en aktör kan observeras på en fysisk plats, kan en aktör också observeras i ett dokument eller i en bild, även här är det något som *sker*. Aktörerna antar olika skepnader beroende på tillfälle. Genom att observera aktörerna blir det möjligt att också följa dem och att fånga hur vissa situationer utvecklar sig i stunden.

Observationen som forskningsmetod fångar in Latours (2005, s. 80–81) steg 1–4 för att få aktörer att prata. Steg 5 blir relevant under interna resonemang och när relationerna ska skrivas ner i uppsatsen, och även för att ge uppsatsens handledningstillfällen en mer central roll än de ofta får. Stegen innebär dock olika typer av observation, där steg 1–3 främst kan kopplas samman med en observation av exempelvis planerarnas vardag, workshoppar eller den digitala resa genom staden utmed en satellitkarta som gjordes. Här klassar också observationer av kartor och textdokument in. Steg 4 behandlar en typ av observation som i mångt och mycket handlar om en arkeologi i den mening att aktörer och översättningar spåras i historien. Gräva i arkiv kan vara ett exempel – hur har stadsgränsen som en aktör kommit att översättas till det den är idag?

Denna studie görs från både skrivbordet och ute i fält. Kartor och textmaterial kan till viss del observeras från skrivbordet, medan observationer av platser, workshops med medborgarna samt av arkivmaterial måste göras i fält. Hur arbetet i fält sker är starkt kopplat till vilken roll forskaren har i studien (Bryman, 2011, s. 388–391; Lalander, 2015) och har bäring på den slutprodukt som presenteras. Mitt personliga

¹³ Etnografi benämns både som en metod en metodansats. I detta arbete åsyftas forskningsinriktningen som ett sätt att ta sig an forskningen på där olika forskningsmetoder kan användas.

intresse för land-stad och kunskaperna inom planeringen har använts som ett verktyg för att söka upp, men också var lyhörd, för situationer där land-stad uppträder, och förväntas kunna uppträda.

Forskaren i fält

Forskare som engagerar sig i aktörers miljöer kan delas in i olika typer utifrån vilken deltagandegrad forskaren har. En sådan uppdelning är Golds (1958) (i Bryman, 2011, s. 388–390) skala av forskarens roll från fullständig deltagare till fullständig observatör. Vid den förra betraktas forskaren som en självklar deltagare i aktörernas grupp, medan forskaren i den senare är fristående gruppen och enbart observerar vad som sker. I mitten av skalan finns kategorierna forskaren-som-observatör och observatör-som-deltagare, där forskaren i den förra rollen gör tydligt för deltagarna för sin roll och där forskaren engagerar sig med deltagarna, medan forskaren i den senare rollen i huvudsak agerar som en intervjuare (Bryman, 2011, s. 389). Forskaren observerar i viss mån också men engagerar sig i lägre utsträckning med deltagarna i sina miljöer (ibid).

Eftersom det är svårt att helt utesluta sig från att engagera sig med det som studeras, eller för den delen avsäga sig forskarrollens avsikt att studera, pendlar forskaren mellan de två mittenkategorierna ovan. Forskaren anses inte kunna inta *en* roll utan beroende på situationer och hur aktörer agerar blir bemötandet från forskaren olika. Olika tidpunkter framkallar olika roller hos forskaren, där det i vissa tidpunkter mycket väl kan vara möjligt att observera och anteckna medan andra kan kräva fullt engagemang som inte lämnar utrymme för att skriva ned fältanteckningar (Bryman, 2011, s. 390f).

Fånga aktörernas vardag

För att förstå vardagens praktiker måste vi studera dessa inifrån (Garsten, 2004, s. 145f). Förståelsen för land-stad i planeringen bör inte studeras franskt planerarnas egen verksamhet. Observation som metod innebär att kunna hålla närhet och distans samtidigt, att engagera sig i aktörernas miljöer och situationer men samtidigt reflektera över hur världen begreppsliggörs – hur aktörerna agerar (Lalander, 2015, s. 108). Om land och stad, som ofta är svartlådat, nu öppnas på glänt av planerarna själva – vad händer då, när medborgare och aktörer, välkomnas in på workshoppar för att resonera kring framtiden? Observationsförmågan växer med tiden, under studiens gång och allt eftersom observationsspektrum smalnar av och riktas in på visa frågor (Lalander, 2015, s. 108f) – på vissa aktörer som exempelvis framträder som drivande.

En observation av aktörer tar ofta formen av en skuggning, snarare än observation från en fast punkt. Vår åtkomliga värld har blivit större och ett komplext fenomen kan inte alltid studeras från enbart *en* plats, som en kontorsplats (Czarniawska, 2015, s. 129). ”Organiserandet pågår på många ställen samtidigt, och organisatörerna rör sig snabbt” (Czarniawska, 2015, s. 129), varför Czarniawska (2015, s. 130) framhåller ett behov av en *mobil etnografi*: metoder som tillåter observation av aktörer som snabbt förflyttar

sig. Skuggningen innebär ”... att följa efter utvalda personer under deras dagliga sysslor under en period” (Czarniawska, 2015, s. 130), i ANT-termer att följa aktörerna. Även avgränsade observationer, som Ohlssons (2017) ANT-masteruppsats om skolgård eller Latours administrativa lag i en särskild fransk institution (*The Making of the Law: An Ethnography of the Conseil D'Etat* från 2009) (de Vries, 2016, s. 110), innebär en skuggning av aktörer. Aktörerna förflyttar sig, inom området, och skapar relationer till andra aktörer. Ett aktörnätverk på skolgården letar sig likväl in i planerarnas rum (Ohlsson, 2017).

Fördelen med en observation är att forskaren engagerar sig med de studerade och kommer dem närmre på ett annat sätt än exempelvis en intervju. De verbal beskrivningar som ges i en intervju behöver nödvändigtvis inte spegla hur något egentligen sker i verkligheten (Bryman, 2011, s. 440). Vidare är det dock svårt med en observation att rekonstruera det som har skett (Bryman, 2011, s. 441) vilket motiverar flera olika forskningsmetoder för en så heltäckande bild som möjligt. När forskaren engagerar sig i den studerade miljön, och inte enbart observerar, är samtal och diskussioner ofrånkomliga. Tankarna kring dessa redovisas senare.

Små välfyllda anteckningsböcker

Anteckningsprocessen är en viktig del i ANT:

The best way to proceed at this point ... is simply to keep track of all your moves, even those that deal with the very production of the account. This is neither for the sake of epistemic reflexivity nor for some narcissist indulgence into one's own work, but because from now on *everything is data*... (Latour, 2005, s. 133)

Anteckningar över både det som rör det som observerats, men också anteckningar över mitt eget arbete är av vikt. Även om jag studerar hur land-stad uppstår och tar sig uttryck i planeringen är jag själv, och mitt arbete, en del av den produktionen. Hemligheten för en bra slutprodukt ligger inte i grandiosa förklaringar och modeller, utan i små och välfyllda anteckningsböcker (Latour, 2005, s. 135). När jag tidigare beskrev att studien producerat ett brokigt källmaterial var detta ingen underdrift. Med ingången att allt är data fylls anteckningsböckerna med diverse anteckningar, högt som lågt, men också med bilder. Vi vet inte på förhand var aktörerna befinner sig eller hur de agerar. Plötsligt kan rymdfärjan förvandlas till ett eldregn, och då gäller det att vara där med anteckningsboken. Kontinuerliga anteckningar under observationer, både om vad som sker och hur detta upplevs, är av stor vikt (Lalander, 2015, s. 110) och blir också ett sätt att stämma av med aktörer, här människor, om jag som forskare uppfattat situationen rätt (Bryman, 2011, s. 378). Också först i slutet, vid framställningen av uppsatsens 'analysdel' kan det göras tydligt vilka aktörer som spelar roll, hur bilder korresponderar till varandras och hur källor kan betraktas trovärdiga och hur de kommit till.

Denna studie hämtar en anteckningsmetod från den grundade teorin; *memo* – en sorts (teoretiska) minnesanteckningar. *Memo* som redskap fungera som påminnelser om hur man som forskare tolkat termer och skeende vid en viss punkt i studien vilka man senare kan återgå till för att jämföra med (Bryman, 2011, s. 521). Gustavsson (2004a, s. 229) lägger fram begreppet *metodologiska PM*, en typ av

memo som fokuserar på anteckningar rörande studiens praktiska tillvägagångssätt. Vilka tolkningar är induktiva? Deduktiva? Ja, kanske spekulativa? Arbetssättet är tillvägagångssätt för att anteckna forskarens process och hur exempelvis slutsatser växer fram (ibid.). Anteckningsmetoden har således bäring på ANT på så sätt att det hjälper forskaren att fånga sin egen resa som görs under studien. Studiens kan ständigt omvärderas och bör således reflekteras över. Det sker ständigt reflektioner över *vad som händer* i det som studerats, hur land-stad tar sig uttryck och vad det ger upphov till. Skeendena är av vikt – aktörernas agerande – framför att kunna rita upp illustrationer över det vi till vardags tänker som 'nätverk'.

Studiens olika typer av observationer innebär också att det förekommer olika typer av observationsanteckningar. De plats- och materialobservationer (kartor, foton med mera) innebär mer beskrivande anteckningar om syner och känslor. Observationer av människor, och resonemang med tjänstepersoner och handledare, innebär istället ett fokus på aktörer och tankar som framträder. Snarare än uttömmande beskrivningar blir här korta punktlister med enstaka ord och meningar. Detta görs bland annat med respekt för de observerade. Se vidare nedan.

När medborgare studeras – etiska förhållningsregler

Vid några av de observationer som har utförts har tjänstepersoner och medborgare varit delaktiga. Planerarna är medvetna om min roll som forskare och att jag intresserar mig för den praktiska och vardagliga planeringsverksamhet de utför. I fallen där medborgare medverkar är situationen något annorlunda. De har varit medvetna om att jag skriver mitt masterarbete om förhållandet mellan land och stad, och bland annat intresserat mig för hur Linköpings ytterstad görs. Jag har intresserat mig för hur, och vad, som händer på de workshoppar som jag närvarat på. Studien har i viss mån bestått av dolda observationssituationer (Lalander, 2015, s. 99), som dessa, där jag inte uttryckligt talat om att jag observerat. Däremot har jag inte haft något intresse i *vem* av medborgarna som säger något under workshoppen, eller *hur* de säger något. Jag har intresserat mig för de aktörer som går att uppmärksamma under samtalen under workshopparna. Det är således inte någons privatliv som observeras samt inget av den informationen som jag antecknat kan knytas till en specifik person som sedan kommer offentliggöras (Lalander, 2015, s. 99). Liksom planerarna betraktar jag deras synpunkter, men ur ett aktör-nätverksperspektiv. Synpunkterna, som planerarna mottog, kommer publiceras på kommunens hemsida i anslutning till deras arbete. Det hade således varit möjligt för mig att göra någorlunda samma observation utifrån det material som de kommer presentera. Samt att mina observationsanteckningar jämförts med de minnesanteckningar planerarna fört.

Samtalsintervju

Med observation som den huvudsakliga forskningsmetoden följer en intressant diskussion; ska de ”spontana” samtal, de resonemang som förs två parter emellan betraktas som en intervju eller som ett samtal? Utifrån Kvale och Brinkman (2014, s. 19) är intervjun ett strukturerat samtal med ett syfte där forskaren kontrollerar situationen. Forskningsintervjun är således inte ett samtal mellan likställda parter (ibid.). Observationen bjuder gärna in till spontana diskussioner, *Vad händer nu? Hur tänker ni kring detta?*, och är ett sätt att både verifiera situationen (Bryman, 2011, s. 354, 378) men är inte att betrakta som en regelrätt strukturerad intervju.

Valet att inte till en början göra kontrollerade intervjuer är dock medvetet och har koppling till tanken om att studera det *praktiska arbetet*. En kontrollerad intervju anses bli en reproduktion av en händelse utifrån respondentens minne där detaljerna lätt faller i glömska. Ett spontant samtal i den vardagliga miljön däremot fångar tankar och funderingar där och då. En enkel fråga som *Varför?* blir ett enkelt och tydligt sätt att lyfta fram aktörer från de vardagliga rutinerna. Som forskare är det svårt att kontrollera en sådan situation. Du är inte medveten om när den uppkommer och kan således inte vara förberedd med frågor och inspelningsapparat. Det kan lika gärna vara någon av studieobjekten som bjuder in till diskussion. Som Nilsson (2010, s. 214) framför kan avsaknaden av intervjuer uppfattas som en brist, men precis likt hennes resonemang hjälper det studien att lägga fokus på ”... aktörer som inte kan tala för sig själv”. Att inte gå in med inställningen med intervjuer som främsta forskningsmetod möjliggör att fokus kan riktas mot andra källor, mot andra aktörer, som kan lyfta fram annat intressant material.

Några intervjuer har ändå blivit relevanta och med anledning av detta har jag antagit Gustavsson (2004b, s. 238f, 246f) beskrivning av den ostrukturerade intervjuformen, benämnt *samtalet*. I referenslistan nämns tre ”samtalsintervjuer” med tre tjänstepersoner på plankontoret på Linköpings kommun. Den första är resultatet av ett möte där jag förde minnesanteckningar. Nummer två och tre bokades in som tid avsatt för diskussion – för att föra tankarna bort från en intervju. Till dessa förbereddes teman som kunde behandlas för att inte hamna i den problematik intervjufrågor innebär. Intervjufrågor är problematiska i det avseende att de i sig blir ett sätt att definiera svaret och även det problem som studeras på förhand (Gustavsson, 2004b, s. 224f), där informanten leds in på den väg som forskaren vill. Ett sätt att kringgå detta är att cirkulera kring forskarens problem och ha en mer allmän hållning (Gustavsson, 2004b, s. 225), varför att jag formulerade teman. Samtalet som intervjuform ger respondenten ett tematiskt ramverk att hålla sig inom och själv få utveckla samtalet och ge sin beskrivning av verkligheten (Gustavsson, 2004b, s. 246). Samtalsintervju nummer tre var tillika en observation och en digital resa genom ytterstaden. Område för område tog vi utgångspunkt i att diskutera vad som planmässigt pågick i området och lät sedan samtalet utveckla sig.

Tjänstepersonerna är anonyma och något intresse har inte funnits av mig att visa på vem som säger vad. Dessa samtalsintervjuer har setts som ett komplement till de övriga observationerna.

Reflektion

Studien resulterar i en skriven text, ett tätt narrativ, riklig med detaljer (Flyvbjerg, 2006, s. 21f). En tät beskrivning med detaljer är viktig (Bryman, 2011, s. 363) vilket ger upphov till en viss typ av resultat som ställer vissa krav på läsaren. Också ANT ställer vissa krav på sina läsare vilket skapar ett slutresultat, ett narrativt, som skiljer sig markant från vad som förväntas av 'traditionell forskning'.

Uppsatsen i sig, inte bara 'analysdelen', är en intrikat text, där olika läsare kommer tilltalas av olika delar av innehållet (Flyvbjerg, 2006, s. 23). Studien etableras genom hela uppsatsen vilket medför svårigheter att börja läsa i mitten. Texten kommer dock inte, och ska inte, staka ut läsarens väg på förhand (Flyvbjerg, 2006, s. 23). Sanningen finns inte vid vägens slut utan måste upptäckas och utforskas av läsarens längs vägen, för att finna sin sanning. En studie vars fokus ligger på detaljerna kan inte sammanfattas i några få punkter. Beskrivningen är i sig resultatet (ibid.). För den som tar sig an utmaningen utlovar Flyvbjerg (2006, s. 23) kunskap som inte kan ges från förbestämda teorier.

Latours många verk lägger ofta an ett historisk perspektiv och belyser händelser som avslutats, vad Nilsson (2010, s. 214) kallar *nätverksbiografier*. Med grund i Latour krävs således att uppmärksamhet riktas mot hur begrepp och tankegångar inom ANT kan belysa de situationer vi upplever *in situ* – som ett pågående planarbete. Kritik riktas mot att ANT skulle förespråka symmetri mellan alla aktörer. Att anta detta är att på förhand bestämma hur något ter sig (Latour, 2005) och ett resultat i ANT är mycket väl att studera, visa på och definiera olika aktörer (Magnusson, 2016, s. 45f) – att visa på skillnader som en slutpunkt och att det råder asymmetri mellan aktörer.

Samhällsvetenskapen kan inte producera generella teorier som förklarar världen (Flyvbjerg, 2006, s. 6). Vad den däremot kan producera är kontextberoende kunskaps (ibid.): likt en ANT-studie som beskriver *vad* som händer i ett visst utsnitt av verkligheten, samt att belysa *hur* vi kan studera nästa situation. Även om vi inte kan producera en generell teori som förklarar världen kan vi plocka med oss erfarenheter från denna studien om hur vi kan ta oss an nästa studie, om hur planeringen kan betraktas ha skapat ett till synes stabilt system.

Thus every choice of a departure point will lead to the drawing of a completely different animal, fully incommensurable with the others. (Latour, 2005, s. 36)

I vilken aktör eller relation du börjar nysta i spelar roll för slutresultatet – men även om varje studie leder till ett nytt djur gör inte det något. ANT:s syn på vetenskap och kunskapsproduktion handlar i mångt och mycket om att förnya synen på vad vetenskap, kunskapsproduktion och det sociala *innebär* (Latour, 2005, s. 125). Någon generalisering av ett resultat är inte nödvändigt. En fyllig beskrivning är inget problem utan visar snarar på en blottläggning av en rik problematik (Flyvbjerg, 2006, s. 21). Generalisering är endast ett av många verktyg forskningen har till sitt förfogande för att konstruera kunskap (Flyvbjerg, 2006, s. 10). Problemet ligger i att generaliseringsprocessen ofta ses som det enda legitima sättet som får vägleda forskningen (ibid.). Även ett beskrivande resultat kan bana väg för ny forskning, och vad Latour

(2005) ständigt påpekar: kan blottlägga alla de processer som ligger bakom det vi ofta ser som hårda fakta eller vedertagna sanningar.

Verkligheten finns inte redo för att *upptäckas* utan precis som planerarna i sin vardag genom planeringen konstruerar samhället, är jag med min studie också med och konstruerar hur land-stad tar sig uttryck. Med mina metoder upptäcker jag inte verkligheten, utan lyfter fram den, skapar den, översätter den, genom att göra den *synlig*. Resonemanget bygger på Law som lyfter fram att detta synsätt på metodanvändning inte är en kritik mot forskningsmetoder, utan mot de attribut och normer som kopplas till metodanvändning: de förväntningar om vad metoder kan göra (Law, 2004, s. 4). Poängen med en användning av ANT är att som forskare ta sig an en annan infallsvinkel för att se vad som då uppenbarar sig.

It is a world, as I've suggested, that is complex and generative. I will argue that we and our methods help to generate it. But the bottom line is very simple: believing something is never enough to make it true. (Law, 2004, s. 7f)

Verkligheten produceras med all sin komplexitet genom våra studier och vår vilja att förklara fenomen. Som forskare är jag medveten om min del i produktionen av det resultat som denna uppsats resulterar i, och hur metoderna hjälper mig att *presentera* ett fenomen snarare än att *redovisa* det. Gällande observation lyfter Garsten (2004, s. 161) vikten av att reflektera över sin egen roll i fält och hur den kan förändras beroende på sammanhang. Den etnografiska ansatsen lider traditionellt av risken av att forskaren stör den naturliga miljön forskaren engagerar sig i (Lalander, 2015, s. 106f). Någon 'naturlig miljö' existerar dock inte, utan skapas först efter en lång rad processer och förhandlingar: när forskarens slutresultat presenteras framträder den naturliga miljön som om den alltid existerat (de Vries, 2016, s. 49f). En 'naturlig miljö' existerar inte på förhand, utan är slutresultatet. Jag som forskare påverkar inte den 'naturliga miljön' utifrån utan är en del i dess skapelse.

5. SKAPANDET AV EN YTTERSTAD

Introduktion – att beskriva utan att förklara

If a philosopher sets out "to make visible precisely what is visible", he has to trace the long cascade of activities and techniques that enable us to see what we see. (de Vries, 2016, s. 7)

För att få en förståelse för hur land-stad uppstår, kommer till uttryck och till användning – för att synliggöra hur land-stad sker – måste vi empiriskt noggrant följa de händelser, aktörer och relationer som upprättas och de översättningar som sker. Med ANT *beskrivs* de skeenden som studeras: hur handling, aktörer och relationer kommer till – detta utan att använda sig av 'sociala' (externa) förklaringar (Latour, 2005). Globalisering, marknadskrafter, kapitalism eller samhällsstrukturer är begrepp som inte hör hemma i ett ANT-narrativ.

Hur en *beskrivning* ska göras lämnar Latour få indikatorer på. Den tongivande grundprincipen är att det inte på förhand råder asymmetri mellan mänskliga och icke-mänskliga aktörer (Latour, 2005, s. 76), vilket har utvecklats av kollegan Michel Callon (1986) och dennes artikel *Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fisherman of Saint Brieuc Bay*¹⁴ till att bli en *generaliserad symmetri*. Callon (1986, s. 197, 200) ställer sig frågan vad som händer med vår analys om vi håller beskrivningarna av aktörerna och deras relationer symmetriska: använder samma termer och vokabulär när vi beskriver vad som sker, vare sig vi berör tekniska eller sociala aspekter av det problem vi studerar.

Studiens 'analys', dess narrativ, kommer härnäst att utveckla sig. I och med att ANT:s synsätt på världen etablerats under dokumentets gång blir det möjligt att formulera om syfte och forskningsfrågor i mer ANT-inspirerade termer. Följande analys syftar således till att synliggöra hur planeringen som en aktör, och ett aktörnätverk i sig, liera sig med aktörer för att försöka skapa ett stabilt nätverk, en svartlåda. Vidare är syftet att undersöka hur planeringen utmanas av aktörer som den ännu inte lyckats värva. Forskningsfrågorna för detta blir:

1. Hur produceras land och stad som en dikotomi och vad kan ett synliggörande av dessa översättningskedjor säga om produktionen?
2. Hur kan dikotomin beskrivas som en medskapare i planeringen?

Anledningen till att tidigare syfte och forskningsfrågor omformuleras är för att fram tills nu har ett ANT-perspektiv på studien etablerats. Ordvalen i ovanstående resonemang är således inte längre främmande. Dessa ordval introduceras också för att lägga fram begrepp, samt vad fokus kommer ligga på, under kommande 'analys'.

¹⁴ En artikel som nu nått mytologisk ställning inom ANT; en av de tidiga artiklarna som berör icke-mänskliga aktörer och hur dessa får andra aktörer att göra oväntade saker (Latour, 2005, s. 106).

För att vi ska göra det möjligt att tala om land-stad måste vi tillföra lager för lager av situationer. Således kan vi *synliggöra* hur land-stad både skapas och relateras till andra aktörer. Min roll som forskare blir central då jag med detta narrativ *presenterar* de översättningar jag tagit del av. Narrativet lägger vikt vid de relationer som upprättats mellan aktörer och presenterar ett antal sedelärande historier som inte ger en heltäckande bild utan snarare fokuserar på nedslag. För mig ligger ANT nära en diskuterande karaktär och med anledning av detta har handledningar och reflektioner, som är en viktig del av ett uppsatsskrivande, utgjort en viktig del för narrativet. Även det studerade materialet har bjudit in till reflektioner och diskussioner som *medierat* mitt skrivande.

Akronymer

ULY – Utvecklingsplan för Linköpings ytterstad, (Linköping kommun, 2018)

ULI – Utvecklingsplan för Linköpings innerstad, (Linköping kommun, 2016)

ÖPS – Översiktsplan för staden Linköping, (Linköping kommun, 2010)

ÖPL – Översiktsplan för landsbygden och småorterna, (Linköping kommun, 2014)

GÖP – Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping, (Linköping kommun och Norrköping kommun, 2010)

GPL1973 – Linköping 1973–1985 med utblick mot år 2000: Problem – programdiskussion – planförslag. Generalplaneberedningens publikation nr 2, juni 1973. (Linköping kommun, 1973)

GSP1923 – Linköpings generalstadsplan – skissförslag upprättad 1923 av Gustaf Linden [karta] (Linden, 1923)

Corren (180302) – Östgöta Correspondenten 20180302 (Ekstedt, 2018)

IP1 – informant 1

IP2 – informant 2

IP3 – informant 3

För övriga referenser se referenslistan.

Ytterstaden är stad

”Vad är ytterstaden?” var en fråga jag inledningsvis ställde mig och till Linköping när ytterstaden i skrivande stund är föremål ett nytt planeringsarbete. *Utvecklingsplan för Linköpings ytterstad* (ULY) är ett tematiskt tillägg till deras *Översiktsplan för staden Linköping* (ÖPS). Så här i efterhand tordes frågan snarare formuleras till ”vad gör ytterstaden?”, eller ”hur görs ytterstaden?”. Pratar vi stad som den traditionella bilden av staden, en ’organiskt’ framvuxen medeltidsstad eller en tät stenstad, eller om land som den traditionella landsbygdsidyllen med gårdsbildningar i ett åkerlandskap – då blir det svårt att placera in ytterstaden i någon av de kategoriseringarna. Wiklander (2018, s. 41) förmedlar via tidningen *Plan en presentation av den brokiga markanvändning som råder inom ’ytterstadsområdena’*:

Ytterstadens bebyggelse är mer mångfacetterad [än innerstaden], innehåller många *olika* bebyggelsestrukturer indelade i zoner, flerbostadshusområden från miljonprogrammet, smalhusområden från 50-talet, villaområden av olika årgångar, ett universitetscampus, en science-park, verksamhetsområden, ett stort skyddat eklandskap, fabriksområden, externhandelscentra mm. Men den innehåller också stora vägreservat och buffertzoner, stora öppna parkeringsplatser, gröna gräsytor med otydliga kanter, gamla upplag, mm, mm. [sic!]

Att ställa den inledande frågan, med grund i ovan förda resonemang, har dock väckt uppmärksamhet. Något provocerande har nog frågan uppfattas som ett konstaterande: ”ytterstaden är inte stad” med följdresonemanget, jo, nog är ytterstaden stad. Wiklander *intermedierar* en bild av vad ytterstaden är, men samtidigt något som i högsta grad ska betraktas som ett resultat av ett antal händelser som *översatts*. Om ytterstaden nu betraktas som stad torde det ligga otaliga situationer bakom detta. Situationer som vidare resulterat i att ytterstaden inte är landsbygd – eller för den delen något som är *varken* land eller stad. Det ”där ute” som föranleder att ytterstaden blivit vad den blivit, gör vad den gör, och vad den ska göra i framtiden. Ytterstaden blir vägen in för att vidare *synliggöra* vad det är som gör att planeringen inte tycks förmå att hantera det som inte faller inom vedertagna kategorier. Vidare framför Wiklander (2018, s. 41) att de intressanta frågeställningarna kommer ”...när de modernistiska och funktionsuppdelade stadsdelarnas bebyggelse-topologier ska kompletteras med en annan, mer klassisk byggnadsidé.”. Detta visar på planeringens i detta fall tydliga vision om hur ytterstaden ska värvas till ett existerande aktörnätverk: ytterstaden ska göras stad. Som ett resultat av en allians mellan planerarna och ÖPS tillskrivs en identitet till ytterstaden som vidare kan förmedlas, *intermedieras*, genom artikeln. Planeringen har i detta skede värvat aktörer och söker också värva mig – vilket under studiens gång övergivits när jag valt att hålla fast vid att inte *a priori* utgå från vad ytterstaden är.

Varför talar vi om en ytterstad? Hade det inte varit för det språkliga hade vi inte uppfattat det som stadens yttre. Språkligt minner begreppet, ytterstaden, om *stad*, men utifrån den interna relationen mellan *yttre* och *stad* görs en situation där det rör sig om något annat än vad vi vanligtvis kopplar till begreppet och kategorin stad. Plocka bort *yttre* och kvar finns bara stad. Med detta belyses en första *mediator* för följande berättelse – situationen om en ytterstad uppstår först när orden sätts samman. Även om vi likväl befinner oss vid landsbygdens utkant som stadens har kopplingar skurits av från landet och språkligt har staden värvat ytterstaden till sin allians. Även om dikotomin tycks vara uppbruten och det bara är staden det pratas om krävs landet som en motpol för att ge staden sin existens. Genom att vidare låta sig *presenteras*

av artikeln i Plan men också kommunens hemsida kan ytterstads-relationen stabiliseras. Med ytterstaden står dock planeringen inför en utmaning: den mångfacetterade markanvändning som ytterstaden innebär kräver att planeringen kan värva alla de olika viljor som dessa områden uppvisar för att göra möjligt en *översättning* som alla kan stå bakom och som görs stabil. Att textuellt koppla samman ytterstaden med staden blir ett första steg i att förvärva och förmedla ytterstaden som stad.

Ytterstaden angränsar till *landet* – vad som är ytterstad, och också gränsens mellan land och stad, torde vara under diskussion. *Svarilådan* om ett å ena sidan land och ett å andra sidan stad torde vara under ifrågasättande. Ett utmärkt tillfälle att studera aktörerna i 'hantverkarnas verkstad'. Eftersom aktörnätverket i skrivande stund fortfarande är instabilt är framtiden oviss och många aktörer *medierar* situationen som är ytterstad och söker allianser för att stabilisera nätverket. Med detta sagt innebär det också att slutresultatet kan komma att skilja sig från vad som denna studien har uppmärksammat.

Med Planartikeln kan vi också belysa en första konstruktion av ytterstaden, ett sätt att *översätta* vad ytterstaden är för att värva nya aktörer. När artikeln ovan lyfter fram ytterstaden korresponderar denna till det arbete som har pågått, och fortfarande pågår, och till de processer på plankontoret som syftar till att identifiera ytterstaden (ULY). I vidare mening kan dessa processer spåras till en verklighet "där ute" till stadens *yttre* – stadens periferi. För att kunna hantera de områden som ska beröras måste verkligheten "där ute" *översättas* till plandokument och kartor. Länken där emellan kan illustreras med en resa gjord under studien för att vidare betrakta hur dessa kommit att *översätta* till den nuvarande gällande översiktsplanekartan för områdena. Resan sker inte enbart genom ytterområden utan också genom en övergång – med startpunkt i vad som presenteras som *land* slutar vi i ett skede som kan betraktas som *ytterstaden*.

Gränsen mellan land och stad

Planeringen, som en aktör, eftersöker att orda verkligheten "där ute" och på så sätt göra den hanterbar. Detta innebär dock att föra talan för en stor mängd heterogena element, vinna deras förtroende och *översätta* dem. En resa längs en sträcka som börjar en bit söder om Linköping och slutar vid ett av dagens ytterstadsområden sätter utgångspunkten för vad som ska *översättas* för att vidare presentera hur *översättningen* blir.

På riksväg 34 i norrgående riktning mot Linköping breder ett traditionellt jordbrukslandskap med åkrar och gårdsbildningar om vartannat ut sig. Motortrafikleden, rv. 34, löper genom landskapet utan att upprätta någon direkt kontakt med omgivningen och det som försiggår utanför vägbanan. Beläggning, hastighetsskyltarna som signalerar 100 km/h, mitträcket, medtrafikanterna – ett antal aktörer som tillsammans ger upphov till ett rum tydligt skiljt från den rumsbildning som sker ute på åkern. Den tydliga landsbygdsdekoren sveper förbi – en *intermediering* av ett land.

Plötsligt förändras dock situationen. Ungefär i höjd med *Åhmans Traktorcentrum AB* kommer följden av bilar ifatt en traktor och vagn. Dennas 45 km/h utmanar resterande trafik som håller 100 km/h och förändrar påtagligt vår situation. Trafiken tvingas anpassa sig, traktorn *medierar* vår situation och kanske framförallt, *landet* som tidigare varit en bakgrund träder fram i ljuset, presenterad av en av dess tydligaste symboler: traktorn. *Åhmans Traktorcentrum AB* är inte oviktigt i sammanhanget. För den vana resenären, eller för den som tidigare slagit upp vägbeskrivningen på Eniro, indikerar detta att du befinner dig ca 10 minuters bilfärd från Linköpings stadskärna. Staden börjar också göra sig påtaglig. Hastigheten avtar, vägen förgrenar sig i cirkulationsplatser till stadsdelar i stadens utkant vilka också tornar upp sig – som Mjärdevi science park och stadsdelen Lambohov. *Åhmans Traktorcentrum AB* gör landsbygdens sista utpost – hädanefter tar bebyggelse förknippad med staden vid. Flerbostadshus, villaenklaver, kontorskomplex och universitetsområde. Med bilfärden följer en situation: land(sbygd) görs till stad. I denna resa står jag som person, förbunden med bilen och vägen under, i centrum. Det är min (eller snarare vår) position som har förflyttats – från landsbygden till staden. En visuell dyad uppträder och någon tydlig gräns där land förbytt till stad kan inte upptäckas för ögonen. Med de aktörer som jag kör förbi – åkrar, traktorn, villabebyggelsen, hastighetsskyltarna – upprättas temporära relationer och aktörnätverk som resulterar i en upplevelse av ett land som *görs* till stad.

Gränsen visualiseras

Ett första steg i att ordna och ta kontroll över markanvändningen blir att värva plan- och bygglagen (SFS 2010:900) och 3 kap. 1 § som anger att ”Varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan, som omfattar hela kommunen” och vidare i 3 kap. 2 § att ”översiktsplanen anger inriktning för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön [...] och hur den byggda miljön ska användas, bevaras och utvecklas.”. Med *Översiktsplanen för staden Linköping* (ÖPS) och tillhörande översiktsplanekartas upprättas en allians för att göra regleringen möjlig. Att en *översättning* har skett mellan ”där ute” och kartan blir högst påtaglig. Nyss bevittnade heterogena element presenteras som linjer, punkter och polygoner men som i samverkan med de kommunala planerarna delegeras handlingskraft att styra framtiden. Kartan och översiktsplanen som sådan blir till en *intermediering* på så sätt att den möjliggör markanvändning efter vissa föreskrifter, men en *mediering* i det avseende att det faktiska resultatet med säkerhet inte kan garanteras på förhand. Relationerna som upprättas mellan aktörerna, som planeringen förmått värva, låter sig *översättas* till att det är *planeringen* som gör något. Ett stabilt förhållande, en *svartlåda*, bakom vilket hårt arbete föranleder att relationerna kommit till stånd. I detta aktörnätverk upprättas också stabila relationer mellan översiktsplanekartan med tillhörande dokument, ÖPS. Kartan korresponderar till de bilder som presenteras i ÖPS, och när denna relation stabiliseras möjliggörs förflyttning av de båda aktörerna som en *svartlåda*, och tillsammans kan de föreskriva framtida mark- och vattenutveckling.

Mellan ”där ute” och kartan sker en transformation av aktörerna. *Åhmans Traktorcentrum AB* är inte längre en lokal och en uppställningsplats med jordbruksmaskiner utan istället ”V5 - Verksamheter, icke störande”, en markanvändning som också råder norr om *Åhmans Traktorcentrum AB* men som ”där ute”

ännu står som ett tomt grönområde. Ytterligare en markanvändning värd att uppmärksamma är ”Annan mark med princip oförändrad markanvändning” som blivit *översättningen* av både åkermark och skogsmark runt om i Linköpings stads närhet. Med *översättningen* följer att fluktuerande tillstånd stabiliseras och låses fast genom att upprätta inbördes relationer till varandra i kartan. För ytterstadens del låter artikeln i Plan (Wiklander, 2018) påvisa hur världen utanför kartan görs hanterbar genom nya beskrivningar, nya gränsdragningar och nya färger för vad som är vad och för hur marken ska göras i framtiden. Ytterstadsarbetet belyser också hur kartan som *svartlåda* ifrågasätts. En stor del av bostadsbebyggelsen har blivit *översatt* till ”Bostäder med inslag av verksamheter. Förtätning kan bli aktuell”, som av I2 kommenteras som att ”ytterstaden är en beige massa i ÖPS”. Den ytterstad med mångfacetterade bebyggelse-topologier som Wiklander (2018) för fram skiljer sig från översiktsplanekartan på så sätt att ytterstaden idag vill erkännas för sin mångfald. Den identitet som ÖPS tillskrivit ytterstaden är under ett ifrågasättande – översättning är aldrig absolut och garanterar inte att ett stabilt tillstånd behålls.

Även om resan började en bit söder om staden återfinns inte denna plats i översiktsplanekartan. Vänder vi och istället kör söder ut från *Åbmans Traktorcentrum AB* finns väg 34 utritad. En kort bit senare korsas den streckade planområdesgränsen och efter det uppträder en vit bakgrund. Med kartan konstrueras en tydlig gräns om att det finns något annat utanför som planen inte behandlar. Trots ett stabilt aktörnätverk är planeringen här bunden att förhålla sig till vissa ramar, bunden till den streckade plangränsens som skapats. Försöker planeringen utöva kontroll genom ÖPS och kartan *utanför* plangränsen stöter den på problem. Utanför planområdesgränsen har planeringen i detta fallet inget stöd att falla tillbaka på vid prövningar om mark- och vattenanvändningar som uppstår. Planområdesgränsen är i sig en viktig aktör för planeringen att värva – en aktör som *medierar* planeringen genom att kunna säga huruvida planeringen blir gångbar eller inte.

Med översättning till kartan kastas aktörer om, tillskrivs nya identiteter och nya roller. Kartan blir både en aktör och medium för planeringen att vidare använda för att värva nya aktörer till sitt aktörnätverk. Som ovan nämnt kan kartan både väcka diskussion, *mediera* samtal, men också vara en aktör att samlas kring och till vilka andra aktörer i framtiden måste förhålla sig till, som exempelvis planerare när dessa ska påbörja ett detaljplanearbete. Kartan blir en viktig aktör för planeringen att vidare kunna utöva kontroll över markanvändningen, och i detta fall över ytterstaden.

Återgår vi till resan mellan land och stad, vad vi för ögonen kan betrakta som en *dyad*, är i översiktsplanekartan en aktör som tillsammans med ÖPS, planeringen och tjänstepersoner på plankontoret *konstruerar* en dikotomi. Kartan *intermedierar* Linköping stad, skiljt från sitt omland, med vad det innebär gällande dess framtida utveckling. Ett fluktuerande och pågående tillstånd ”där ute” med traktorer i rörelse och årstider stabiliseras genom att *översättas* till ett fysiskt dokument. Med konstruktionen av en stad, plangränsens, konstrueras också något som inte är stad, det som faller utanför.

Ytterstaden – en aktör som medieras och medierar

I rådande skede kan ytterstaden ses utgöra ett i sig tämligen instabilt aktörnätverk. Detta kan låta påskinas med följande avsnitt där ytterstaden som aktör vandrar och upprättar relationer till olika aktörer och ingår i olika aktörnätverk. För att stabilisera och värva ytterstaden söker planeringen etablera bilder att koppla samman ytterstaden med, bilder om att den är stad. Medan den vandrar etableras en starkare koppling till kategorin stad. Ytterstaden i sin vandring *medieras* av olika aktörer, men *medierar* också själv andra situationer och aktörer.

Den ytterstad som är planerarnas konstruktion kan ses härröras från en uppdragsbeskrivning (I2) med syfte att vidareutveckla vissa teman från ÖPS, likt hur ÖPS vidareutvecklades med en *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* (ULI). Alliansen mellan uppdragsbeskrivningen och ÖPS är stark och till uppdragsbeskrivningen delegeras handlingskraften att initiera ett planarbete. Slutmålet är att nå stabilitet – en stabilitet i form av en utvecklingsplan som kan hantera de frågor som delegeras till den.

Ytterstadens instabilitet kan visas genom att följa några av de översättningskedjor som sker under det tidiga samrådet och genom de *mediatorer* som format den. Översiktsplanekontoret öppnade upp flera kanaler via vilka aktörer *medierat* ytterstaden och transformera den. Digitala enkäter, telefonsamtal och mail blir passager genom vilka synpunkter från allmänheten når planerarna (I1; ULY), men också via workshoparna – på så sätt kan planerarna 'lära sig' vad ytterstaden är "där ute" och vidare *översätta* detta till ytterstadsplanen. Dessa *mediatorer* visar också hur synpunkter genom dessa *översätts* en första gång när de når planerarna: *mediatorer* som mail och enkäter transformerar medborgarnas synpunkter, deras vardagliga liv, tankar och idéer till skrivna ord. Telefonen däremot kan vi se agera *intermediator* – den mening som medborgarna i ena änden talar in når planerarna densamma i den andra. *Översättning* sker här när planeraren i sin tur noterar vad som sagts och för ner detta till ord. Ytterstadens som aktör ses vandra mellan det "där ute" och det innanför genom ständiga *översättningar* och blir också en aktör med vilken medborgare kan nå planerarna.

Ur planerarnas perspektiv lever det under detta skede av planarbetet en mängd olika *versioner* av ytterstaden. Varje synpunkt blir en *översättning* av det aktörnätverk som är medborgarnas *version* av ytterstaden, vilket också sker under workshoparna när medborgarna för fram sina dagliga liv – som är starkt sammankopplade med materiella ting. Tillbaka till planerarnas kontor noteras inkomna synpunkter och ytterstads*versionerna* placeras i en bakgrund, i ett arkiv på en server, från vilken många av dem aldrig ser dagens ljus igen. Samlade i dokument på datorn och i anteckningsblock träder de in i dunklet. De kan *mediera* vidare arbete – bli utgångspunkter för interna diskussioner på plankontoret – men *översätts* till en 'större bild' som får presentera vad ytterstaden är enligt medborgarna

Medborgarnas ytterstäder är dock instabila nätverk och lätta att bryta upp och forma om. Kopplingarna som upprättats i en medborgares ytterstad kan föras samman med någon annan medborgares ytterstad och *översättas*. Planerarna samlar in, identifierar och tillskriver medborgares synpunkter och berättelser och ger dem ny form. Workshoparna presenterar aktörer viktiga för deltagarna som "fina

körsbärslunden” – en vacker plats med potential att göra något med, och bänkarna vid vattensamlingen i Rydskogen. Invånarna beskriver sina relationer till de materiella tingen i sin omgivning, i detta fall sådana som *medierar* rekreationssituationer. Körsbärsallén och bänkarna i Rydskogen *översätts* till synpunkter om grönytor i staden och att grönstrukturen som en aktör spelar en stor roll i planernas ytterstad.

Även de bräckliga berättelserna kan behålla sina relationer och därmed bli stabila, och vidare också *mediera* händelser de agerar i. Hur berättelser blivit en karta kan visa detta. Planarbetet följs av en tidigare enkät där invånarna ombads skicka in sina favoritplatser i ytterstaden med en kort motivering (Linköping kommun, 2017) – vilka i sin tur *översattes* till en karta av en av plankontorets tjänstepersoner (I1). Kartan presenterar schematiskt ytterstaden och dess stadsdelar med utvalda berättelser inskrivna i stadsdelarna och i vissa fall med en tillhörande symbol. En av berättelserna lyder: ”Så nära fast så långt bort. Naturen ger meditation och de nyfikna tjurarna tittar på.” med en tillhörande bild av en ko (Linköping kommun, 2017). Genom planerna har ytterstäder kopplats isär från specifika avsändare – dessa har blivit anonyma – och istället har de kopplats samman till en materiell aktör, en bild, av *linköpingsbornas* karta över ytterstaden. Kartan presenterar avsändarna som hela staden och ytterligare en aktör värvas för att koppla ytterstaden till staden. Genom *översättningen* till karta stabiliseras ytterstaden och görs möjlig att referera till, vid bland annat workshoparna men också vid mitt samtal med I3. Synpunkter (och i detta fall berättelser) ges en fysisk form, en visuell presentation inom vilken förhållande mellan olika stadsdelars karaktärer, deras favoritställen, läses fast och etableras som en sanning: detta är *linköpingsbornas ytterstad*.

Ytterstadens position förflyttar sig och är i ständig rörelse. Från ett resultat av medborgarnas synpunkter – en *översättning* av ett antal berättelser om ytterstaden från *linköpingsborna* – har en ny aktör uppdragats. Kartan korresponderar till *linköpingsbornas* berättelser om ytterstaden och *medierar* diskussioner om ytterstadens kvaliteter. Workshoparna inleds med att bland annat denna karta visas upp och någon av relevanta berättelser för kvällens område läses upp och belyser något karaktäristiskt för området. Under workshop två är det kartan som väcker diskussionen om bänkarna vid vattensamlingen i Rydskogen – vilka bänkar frågar en deltagare, ”jag har då inte sett några”, och sedan är diskussionen igång. Hur många bänkar som står där, hur länge de stått där och hur många som finns. Kartan och indirekt bänken har startat ett livligt samtal. Kartan *medierar* också min och en studiekamrats situation och triggas igång ett samtal över berättelsen: ”Samma puls i som i de stora världsstäderna. Skäggetorp lämnar en skön värme i kroppen. Att kunna leva något så unikt i sin lilla småstad.” (Linköping kommun, 2017) – kan vi räkna Linköping som en småstad? Vad är att betrakta som en småstad egentligen? Vad som däremot kan konstateras är att Skäggetorp, i ytterstaden, görs som en del av staden.

Vidare vandrar också ytterstaden från planerna ut till människor och *medierar* situationer på ytterligare två sätt. Till allmänheten i Linköping och framförallt de boende i ytterstaden samt yrkesverksamma inom ’planeringssfären’. Den förra *mediatorn* är Corren (180302) och den senare är tidskriften Plan nummer 1 2018, som tidigare nämnts. Artikeln i Corren (180302) efterlyser hur de boende i ytterstaden vill ha det i framtiden, bjuder in dem att skicka in tankar och idéer samt att delta i både den digitala enkäten och de fysiska workshoparna som ska hållas. Med artikeln i Plan (Wiklander, 2018) presenteras en ytterstad som

värvats till planeringen för att hantera modernistiska funktionsuppdelade stadsdelar och om hur denna ytterstad innebär intressanta stadsbyggnadsfrågor att hantera.

Mellan Corren (180302) och planartikeln skiftar ytterstaden position. I den förra uppmuntras medborgarna komma med synpunkter för att *översätta* ytterstaden och dess karaktär medan den i Plan får låta exemplifiera ett verktyg, en aktör, för att *mediera* en samhällsdebatt om modernismens stadsbyggnadsidéers varande. Ytterstaden får agera länk mellan efterkrigstidens stadsplanering och framtiden som i detta fall ska innebära ett återvändande till – som en länk dem båda emellan ska ytterstaden göras klassiskt inspirerad stad. Den senare ska också poängteras i stor grad *medierat* situationen som är min studie. Med artikeln har jag upptäckt nya vinklar på arbetet med ytterstaden som jag tagit med mig till mina återkommande träffar med planerarna på plankontoret. Ytterstaden är i ständig rörelse – och med detta definitionen av vad som är ytterstaden. I relation till medborgarna och vardagliga praktiker ges en ytterstad som skiljer sig från den som skapas när planerarna tillskriver den roller. I samma stund som den är ”Stans bästa falafel – utan tvekan” (Linköping kommun, 2017), eller parkbänkarna i Rydskogen är den också lösningen på de problem som modernismen fört med sig.

Ytterstaden uppvisar olika existenser beroende på vilka relationer och aktörer den kommer tillsammans med. När planeringen värvar de aktörer som ytterstaden passerar igenom för att göra sig hörd kan den också hantera den. Ytterstaden *medierar* både andra aktörer och situationer, samtidigt som en också *medieras* av andra aktörer, blir *översatt* till en ny aktör som exempelvis linköpingsbornas karta. De tidningsartiklar och kartor som ytterstaden passerar genom är viktiga aktörer att värva för att föra fram den. Att diskutera ytterstaden och ifall Linköping är en småstad eller ej, möjliggörs genom den materiella kartan (som förvisso kan vara digital i dagens samhälle men ändå i så fall kräver en dator eller liknande) – plocka bort den och det blir svårt att ifrågasätta de berättelser som kartan presenterar. Hur väl vi än vill tänka oss att ytterstaden är namnet på ett ’fenomen’ ”där ute” krävs det likväl vissa materiella aktörer för att transportera denna mellan olika diskussionsforum.

Uppdragsbeskrivningen och projektplan har tillsammans pekat ut teman och inriktningar som ytterstadsplanen ska hantera i sitt färdiga tillstånd (I1; I2) samtidigt som höjd tagits för att teman eventuellt kan komma att förändras med ny information som kommer fram (I1). Med detta följer *intermedierade* ’mål’ och utgångspunkter, *svarta lådor*, att arbeta efter: strategier för den framtida utveckling som tagits fram i ÖPS ska utvecklas för ytterstadsområdena (ULY), nya urbana kvaliteter ska tillföras (Wiklander, 2018, s. 40), och att ytterstaden har potential att tillskapa större volymer med bostäder för att hantera den framtida befolkningsökningen (ULY). Uppdrags- och projektbeskrivningen, materiella dokument, tillskrivs sådan handlingskraft att de förmår sätta agendan för ett helt planarbete. I sammanhanget ska det dock också förstås att aktören, ytterstaden, samtidigt också är öppen för att formas. Ytterstadens identitet (Linköping kommun, 2017), hur urbana kvaliteter kan skapas (Wiklander, 2018, s. 40) eller dess stadskvaliteter – kreativa processer där slutmålet ännu inte är utstakat.

För att ett dokument som uppdragsbeskrivningen ovan ska kunna cirkulera som det gör och landa oförändrat hos planerarna krävs ytterligare element som tillsammans bygger upp planeringen som ett

stabil aktörnätverk. Planeringen måste värva aktörer och upprätta allianser med översiktsplanen, kartor och rutiner på plankontoret – som alla är att betrakta som *svarta lådor* som i en serie tillsammans upprättar ett aktörnätverk, en form av struktur, som gör det möjligt för uppdraget att cirkulera utan att innehållet förvanskas och förändras. Uppdragsbeskrivningen förlitar sig på att ÖPS finns sedan tidigare och att det där etablerats en grund för stadens inriktning som vidare kan utvecklas – det som sker i och med ytterstadsarbetet. Plockar vi bort ÖPS som helhet ur aktörnätverket finns inga incitament för att vidareutveckla något. Plockar vi bort kartan försvinner gränsen för vilken arbetet ska förhålla sig till och falla inom. För att värva ytterstaden till detta planeringens aktörnätverk måste den samla – och stabilisera – den mängd berättelser om som figurerar om ytterstaden. Wiklanders (2018) bild över ytterstaden korresponderar till vissa skeenden, linköpingsbornas berättelser till andra och den tidigare översiktsplanekartan till ytterligare verkligheter. Planeringen måste värva dessa aktörer och finna vägar för att *översätta* denna brokiga samling verkligheter som ytterstaden utgör för att tygla dessa.

Planeringen värvar således inte bara aktörer till sina allianser som vi betraktar som ”planerings”-aktörer. Aktörerna uppträder utanför de vanliga ”ramarna” och planeringen söker exempelvis tidningsartiklar genom vilka ytterstaden kan materialiseras. När synpunkter om ytterstaden kommer in till plankontoret sker detta genom *mediatorer* och vidare som *översättningar* som når planerarna internt på kontoret. Avsändarna till de olika ytterstadsberättelserna behöver nödvändigtvis inte möta varandra. Detta sker däremot under workshoparna. Här flyger berättelserna fritt under kvällarna. Workshoparna är *mediatorer* i planprocessen – ett sätt att få fram synpunkter och i sig själv också en *mediator* – ett forum för medborgarna att göra sin röst hörd. För planerarna blir workshoparna också *intermedieringar*. Ett forum, en aktör, vars uppgift är att föra fram, presentera, ett arbete. Ett forum i vilket planeringen försöker alliera sig med medborgarna och *översätta* ytterstaden till stad. I workshoparna ser vi planeringen famla med detta, det är inte självklart att göra ytterstaden till stad – när ÖPS verklighet möter andra aktörers verklighet ser vi prövningar uppstå som måste övervinnas om värvning och *översättning* ska ske. Workshoparna blir likväl *medieringar*.

Två översiktsplaner – en gräns

Workshoparna som hållits har varit ett tillfälle att studera de aktörer och relationer i allianser som prövas när planeringen söker värva nya aktörer för att göra ytterstaden till stad. Med ett välkomstbrev ut till tre utvalda områden i ytterstaden bjuds boende och verksamma in för att diskutera sin områdens styrkor och utmaningar samt att prata om hur kommunens vision för ytterstaden kan nås. Workshoparna blir ett forum för att samla aktörer och som det poängteras under dessa, är invånarna själva experterna på sina områden. Ett forum i vilket aktörerna kan samlas kring ett gemensamt ämne: ytterstaden. Ytterstadens position pendlar under kvällarna från, under inledande presentationer som hålls, en ytterstad som är ”... som en ring runt innerstaden.” och som är ”...allt det som inte är innerstaden.” (Corren 180302) – med en efterföljande position som utgår från den ’vardagliga’ ytterstad medborgarna engagerar sig i och erfar.

Utgångspunkten för kvällarna är att ytterstaden är stad med grund i den allians som upprättats mellan uppdragsbeskrivningen och ÖPS som tillskriver ytterstaden dess roll. Med detta följer de *intermedieringarna* om att nya urbana kvaliteter ska tillföras (Wiklander, 2018) och att ytterstaden ska ge plats åt fler bostäder (ULY). I arbetet med ytterstaden ligger inte enbart att samla alla de berättelser som finns och *översätta* dem till en ytterstad utan också *översätta* ytterstaden till något annat än vad den anses vara idag och det som presenteras i ÖPS – nya virtuella funktioner, aktörer, ska få vara med och presentera ytterstaden.

Workshoparna tar sin början med ett kort föredrag. Här ges en beskrivning om kommunens översiktsplan – om den tredelade översiktsplanen kommunen har och hur dessa tre delar förhåller sig till varandra. Den samlade översiktsplanen blir en *översättning* av de tre delarna: *Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping* (del 1, GÖP), *Översiktsplan för staden Linköping* (del 2, ÖPS) samt *Översiktsplan för landsbygden och småorterna* (del 3, ÖPL). De tre delarna är har viss tematisk inriktning men är samtidigt geografiskt avgränsade – en händelse som till mångt och mycket härröras från Länsstyrelsen i Östergötland¹⁵. Grovt skisserat behandlar del 1 regionala kopplingar om hur Linköping och Norrköping kan närma sig varandra (GÖP), del 2 stadsutveckling av Linköpings stad (ÖPS), samt del 3 landsbygdsutveckling och hur en levande landsbygd upprätthålls (ÖPL). För kvällen, och i arbetet med ytterstaden, är GÖP en *intermediering* i sammanhanget som trätt till bakgrunden. Den finns och ligger som en aktör som ger de två andra översiktsplanerna deras existens men förändrar ingen av workshoparna. Även att GÖP tar upp Linköpings kommun och frågar om denna behandlas kommunen som helhet också genom ÖPS och ÖPL som också presenterar en *översättning* om en stad och dess omland – Linköpings kommun.

Med GÖP som en *intermediering* i kommunens styrning ges en desto betydligare roll, för att hantera framtida mark- och vattenanvändning, till ÖPS och ÖPL. Hur den byggda miljön ska hanteras – hur den vidare ska *översättas* från översiktsplan till ”där ute” blir inte en fråga för GÖP när frågorna kan hantera i ÖPS och ÖPL. Hit delegeras handlingskraften att tillsammans styra kommunens utveckling. För att uppvisa kommunens existens krävs dock både ÖPS och ÖPL. Deras beroende av varandra illustreras i varderas planområdesgränser. ÖPS (s. 11) och dess tillhörande översiktsplanekarta behandlar en avgränsning vi kan beteckna som ”stadsgränsen” inom vilken staden Linköping uppträder, och utanför vilken en vit ’gränstrakt’ uppträder (som tidigare nämnt om översiktsplanekartan). ÖPL:s område kan enkelt beskrivas som ÖPS något inverterad: en orange figur i form av kommunens administrativa yta är markerad i vilken Linköping stad samt de större orterna presenteras som vita ytor – som hålen i en schweizerost. Uppdelningen av de två översiktsplanerna som dokument materialiserar den dikotomi vi talar om: land och stad. Betraktar vi dem som kategorier kan de existera var för sig, staden som *översättning* till ÖPS och landet som *översättning* till ÖPL, men hur förhållandet dem emellan ter sig i kommunen *synliggörs* först när de två dokumenten uppvisar relation till varandra. För att tala om kommunen krävs båda. Betrakta dyaden – för kommunen krävs båda för överlevnad, att uppvisa existens, men enbart att den ena plockas bort för att den ska upphöra.

¹⁵ Ett något annorlunda upplägg jämfört med andra svenska kommuner. Mer specifikt kan detta härröras från Jan Persson på Länsstyrelsen Östergötland. Johanna, Wiklander, stadsarkitekt Linköpings kommun, muntlig presentation 2018-05-08. (En översättningskedja som säkerligen den intresserade kan gräva ned sig i)

En gräns mellan vad som görs land(sbygd) och vad som görs stad blir påtaglig. Som dokument paketeras land och stad var för sig som enkla *intermedieringar* med uppgift att förmedla vars sin respektive bild. Betraktat som eget aktörnätverk – som det manus planeringen måste förhålla sig och utgår ifrån – säger dessa att så här ska land och stad ordnas i framtiden. Planeringen bygger att dessa *intermedieringar* finns – paketerat som en *svartlåda* förblir relationerna stabila och efterföljande planering kan förlita sig på att översiktsplanen är densamma i alla lägen. Däremot innebär inte detta att all efterföljande planering blir densamma – svartlådan i sig *medierar* den efterföljande planeringen och vad som genomförs.

Får att återgå till workshopkvällarna framförs ytterstaden falla inom planområdesgränsen för ÖPS. Efter kommunens presentation av översiktsplanerna visas vidare den översiktsplanekarta som tillhör ÖPS. Presentationen av förhållandet mellan översiktsplanerna sätter utgångsläget för arbetet: dikotomin om ett land och en stad är en startpunkt. Alliansen mellan ÖPS, uppdragsbeskrivningen och översiktsplanekartan görs tydlig samt dess försök att också värva ytterstaden. Ytterstaden tillhör Linköping stad och ska såldes *översättas* till, och göras, stad. Genom att visa upp detta på workshopen visas också hur planeringen nyttjar alliansen för att försöka värva medborgarnas ytterstad till sitt existerande aktörnätverk.

Ett gränsskapande

Hur gränsen mellan land och stad, mellan ÖPS och ÖPL som dokument, *medierar* ytterstaden som en situation kan göras tydligt om vi låter plocka bort gränsen. Plockas den streckade linjen i översiktsplanekartan till ÖPS bort som avskiljer staden från det utanför, (om)landet, upphör ytterstaden att existera. Gränsen skiljer staden från landet och utan gränsen upphör de båda kategorierna att existera, inte för våra ögon ”där ute”, men likväl i planeringen. Gränsen är en konstruktion som vi först kan betrakta vid förekomsten av materiella ting: en karta eller två dokument. En planerarnas *konstruktion*. Vad det är som *översätts*, de översättningskedjor som ligger bakom konstruktionen av gränsen, kan *synliggöras* för att således skapa en förståelse för vad gränsen är idag – förutan vilka aktörer och händelser den inte hade kunnat vara, och förutan vilka vi inte hade kunnat tala om varken en ytterstad eller att göra ytterstaden till stad.

Under workshoparna presenterar kommunens representanter Linköpings kommuns vision om att växa till 250 000 invånare i kommunen till år 2070 (ULY). Linköping stad beräknas år 2030 kunna ha en befolkning på 120 000 invånare från dagens 100 000 (ÖPS s. 6). En av deltagarna väcker under andra workshopen frågan: ”Varför ska vi växa så mycket i staden? Det finns folk som vill bo på landsbygden också – har ni [kommunen] tänkt på dem?” Denna prövningen avvärjs från kommunens håll i två delar: landsbygden har också planerats med exempelvis fördjupningen av översiktsplanen för Ljungsbro, samt att ytterstadsplanen riktar in sig på hur ytterstaden ska planeras. Ytterstadens koppling till staden Linköping förstärks i två led: (1) genom att landsbygden deklarerar att denna är *planerad* och att handlingskraft således tilldelats denna för att möjliggöra bostäder, samt (2) att workshopen inte är ett forum för

landsbygdsfrågor. Samtidigt som ytterstaden knyts an hårdare till Linköping stad försvagas länken till landet – genom ytterstaden distanseras landet från staden. När en koppling stärks försvagas en annan.

Vad vi kan betrakta och vidare börja nysta i är hur frågan om reglering av bostadsbebyggelse, var bebyggelse både ska få uppföras och hur den ska uppföras *översätts* av planeringen till en gräns. En gränsdragning som vidare blir en viktig aktör att liera sig med för att legitimera och motivera beslut om vad som ytterstaden ska komma att innebära och behandla. Det är åter relevant att föra fram ÖPL och ÖPS och hur dessa som fysiska dokument materialiserar en gräns, som annars uppträder som en tankeidé, som *medierar* hur bebyggelsen, som en aktör, på landsbygden och i staden ska få uppföras. Även internt i ÖPL kan idén om en gräns betraktas ha materialiserats, på en av översiktsplanens sidor, om hur land och stad delas upp:

Den framtida markanvändningen inom denna ”randzon” nära/runt staden är en viktig fråga eftersom anspråken på denna mark är många. Det är viktigt för stadens [Linköpings] identitet att behålla en lantlig miljö kring staden. Det ska vara en tydlig gräns mellan stad och land. Det är även ett stort värde, en kvalitet, för stadens invånare att ha närhet till en lantlig miljö för rekreation och friluftsliv. Det är också viktigt för jordbruket i stadens omland att det kan fortgå utan risk för konflikter med tillkommande, enstaka bostadshus. (ÖPL s. 28).

I detta skede är gränsen mellan land och stad en *översättning* av dels stadens vilja att behålla sin identitet med en lantlig omgivning men också landsbygdens vilja att värna om jordbrukets fortlevnad och möjlighet till utveckling. Gränsen kräver dock å ena sidan jordbruket och å andra sidan staden. Utan dessa aktörer uppstår inte vad vi betraktar som en gräns. I de båda fallen krävs starka allianser för att motstå de prövningar som ställs – prövningar om framtida identitet och om jordbrukets utveckling, där båda kan härröras till hur och var bebyggelseutveckling ska ske.

Ett land

Utifrån förra citatet blir ÖPL en *översättning* av land(sbygden) som i sin tur är en *översättning* av jordbrukets roll i kommunen. Jordbruket har värvat ett antal aktörer och för talan för denna allians när konflikter uppstår med motstående intressen, främst bostadsbebyggelse, om markanspråk. Problem uppstår när enstaka bostäder uppförs, och har uppförts, nära inpå jordbruk, och när avstyckningar tillåtit folk att bosätta sig i närheten vilket genererat klagomål som resulterat i restriktioner för vissa jordbruk (ÖPL s. 83). Enskilda gårdar har tidigare blivit värvade av bostadsbebyggelsens allianser och deras marker har kommit att *översättas* från jordbruk till bostadsbebyggelse. Gårdarna och jordbruken har därför dels sökt stöd miljöbalken (SFS 1998:808) med dess 3 kap. 4 § ”jord – och skogsbruk är av nationell betydelse.” och inte får tas i anspråk för annat än bebyggelse av väsentligt samhällsintresse. Detta plockas upp av kommunens landsbygdsstrategi (Linköping kommun, 2013, s. 11) som vidare proklamerar att åkermarken betraktas som bland de bördigaste i Sverige och således är bevarandevärde, men att det faller på kommunen och det kommunala planmonopolet att vara det system i vilket markens värde bedöms. Någon ansvarig myndighet finns inte att värva för att stärka jordbrukets ställning mer än kommunen.

Nästa steg i översättningskedjan blir således att låta översiktsplanen, ÖPL, och även ÖPS (s. 41), representera jordbrukets ställning. Som representant för de kommunala framtidsplanerna för mark- och vattenanvändning kan dessa föra talan för jordbruksmarken om konflikter uppstår. *Översättningen* garanterar dock inte gårdarnas eller jordbruksmarkens status absolut. Allt efter aktörerna låter sig representeras av nya aktörer i *översättningskedjan* sker också förvrängning av den inledande agendan. Jordbrukets nationella intresse ska beaktas men ”byggnation ska undvikas så långt detta är möjligt.” (ÖPL s. 83). ÖPS (s. 29) konstaterar följande:

Med bakgrund av Linköpings belägenhet och den förväntade tillväxten av staden, vilket bedöms vara ett väsentligt samhällsintresse, gör det ofrånkomligt att vissa jordbruksarealer inom eller i direkt anslutning till den befintliga staden tas i anspråk för bebyggelse och andra anläggningar.

Problematiken, och de stora prövningarna, uppstår när det *väsentliga samhällsintresset* utmanar jordbruksmarken. Som en motallians till jordbruket värvar den både bostadsbebyggelsen och tidigare nämnt men också Linköping stad. För att staden ska växa – och kunna ta jordbruksmark i anspråk – måste allians skapas med den klausul som 3 kap. 4§ miljöbalken (SFS 1998:808) öppnar upp för: ”Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen.” En öppning som både möjliggör prövningar av jordbrukets ställning och öppnar upp för att i vissa fall överkomma den. Trots att jordbruksmarken blivit *översatt* till översiktsplanen pekar denna (ÖPL) samtidigt ut områden som kan vara lämpliga för bostadsbebyggelse. Till händelsen introduceras två nya aktörer för att minska bebyggelsens påverkan på jordbruket: en broschyr för *Lantligt boende i Linköpings kommun* (Linköpings kommun, utan årtal) som anger vissa saker, gällande motiv, lokalisering och byggnad, du bör tänka på när du bygger nytt på landet samt utpekande områden och orter som lämpar sig för bebyggelseutveckling och skisser för hur och var denna kan ske (ÖPL). Var för sig, men också tillsammans, *medierar* de vad det innebär att bygga bostäder på landet och delegeras handlingskraft att kontrollera den bebyggelse som ändå medges:

I den växande kommunen Linköping ska det finnas goda möjligheter att bygga och bo på landet. En bygglovsansökandes idéer ska förverkligas så långt som det är möjligt med hänsyn till allmänna intressen så som natur- och kulturvärden och vatten- och avloppsförhållanden. (ÖPL s. 29)

Jordbrukets ställning är beroende av vilket aktörnätverk det ingår i men också vilka aktörer som den kan värva. I detta fall värvas enstaka gårdar för att förstärka att bebyggelse inte får ske – dessa *medierar* hur kommunens utvecklingsplaner styr markanvändningen och blir samtidigt *översatta* från något materiellt till något abstrakt som en princip som ska följas. I det aktörnätverk som ovanstående vecklats ut, där jordbruket *översätts* till ÖPL råder en starkare allians än det aktörnätverk som kan vecklas ut i samband med jordbrukets *översättning* till ÖPS. Här delegeras också handlingskraft att kontrollera landsbygden – och då samtidigt ge den ett visst skydd för jordbruksmark och skydda den från bebyggelse.

ÖPL låter *översätta* jordbruket och då också kategorin *landet* som när dessa förs samman etablerar en uppfattning och en linje om att jordbruket hör hemma på landet. Samtidigt som jordbruket värvar aktörer till sin allians, och samtidigt också själv blir värvad och *översätts* till ÖPL för att stärka sin ställning

försvagas också kopplingen mellan *landet* och bostadsbebyggelsen. Bostäder och byggnader för jordbrukets fortlevnad är i viss mån fortfarande aktuella (ÖPL s. 83) men den stora bostadsutvecklingen förpassas bort från landet. Förflyttas jordbrukets position närmare staden, innanför stadsgränsen, går det urskilja ett nytt aktörnätverk där staden och planeringen allierar sig för att komma över mark.

En stad

ÖPS är en *översättning* av staden Linköping och vikten av dess lantliga omgivning (ÖPS s. 28) som framhävts kan ytterligare beskrivas genom den identitet som ÖPS tillskriver *staden* Linköping:

Siluetten, som är en viktig del av stadens identitet, präglas av kontrasten mellan den monumentala katedralen och den i övrigt småskaliga bebyggelsen. Endast ett fåtal övriga byggnader höjer sig över mängden i stadskärnan. Den omgivande slätten och läget vid Stångån bidrar till upplevelsen av staden. (ÖPS s. 14)

Upplevelsen av staden ges bland annat i relation till sin omgivning – Östgötaslätten. För stadens identitet ses både kategorin land och stad vara viktiga medskapare. För att nysta vidare i kategorin *stad* kan jordbruket och dess åkermark vara utgångsposition för att leda genom *översättningskedjorna* som visar oss hur staden kommit till. Jordbruket spelar även roll som aktör i stadens aktörnätverk för att *mediera* stadens expansion och för att medskapa den lantliga miljön kring denna (ÖPS s. 28).

Stadens relationen till åkermarken kan spåras bakåt till de välbärgade bönder som i flera hundra år huserat på de bördiga markerna (ÖPL s. 10), Östgötaslätten. Jordbruket har varit en aktör där dess åkermark varit föremål för produktion men under 1900-talet värvats av staden och planeringen för att göras till stad. Äldre herrgårdar som omgärdas av bostadsbebyggelse eller gamla lador från egendomar uppträder fortfarande inom vad som idag betraktas som staden. Följer vi jordbruket mellan de situationer som den varit medskapare i och hur det successivt *översatts* från omgivande landsbygd *till* stad och i vissa händelser till landsbygd *i* staden. Vi låter Ryd herrgård, väster om Linköpings centrum, med tillhörande mark, agera exempel.

Med Gustaf Lindens generalstadsplan från 1923 kan Ryds historia lyftas fram. Till kartan har Ryds relation till omlandet och till staden stabiliserats i och med *översättningen* till kartan. Detta möjliggör förflyttning av relationer, och aktörer, inte bara över rum men också över tid. I denna karta framstår Ryds ägor breda ut sig utanför vad som då betraktades som staden Linköping. Vidare in på 1970-talet, med generalplanen från 1973 har Ryds position förändrats och förflyttats – den nya stadsdelen Ryd står snart färdigbyggd och redo för inflyttning (GPL1973 s. 16) och är en del av den dåvarande *yttre staden* (GPL1973 s. 8). Genom markförvärv av stora egendomar från kommunens håll (ÖPS s. 14) har de en gång välbärgade bönderna *medierat* stadens expansion – påverkat utbyggnaden av staden. Jordbrukets roll har således också kommit att *medieras* av bönderna – genom försäljning och avstyckning värvas marken till staden för att kunna *översättas* från produktion till bostadsbebyggelse.

Från att en gång ha varit Ryds herrgård, centrum i ett omkringliggande åkerlandskap har herrgården kommit att *översättas* till att bli centrum i en stadsdel. Ytterligare har herrgården kommit att *översättas* för att idag vara centrum för studenternas kvällsaktiviteter med funktion som studentpub. En av de tillhörande ladorna har likaså förbytt sin funktion och agerar nu kyrka. Runt om i staden skedde liknande *översättningar* där gods blev stadsdelar för att husera nya bostäder för att råda bot på bostadsbristen. På vissa platser förvärvades egendomar, som Kallerstad, men några byggplaner har ännu inte införlivats (ÖPS s. 13). Kvar finns idag en lada och en fin tomt (I3). Istället för den stora stadsdelen med plats för 10 000 invånare, barn av en stark framtidstro i efterkrigstid (ÖPS s. 13) uppträder idag industrimark, åkermark, en arena och samhällsfunktioner som vattenreningsverk. För Ryd ser vi hur visioner *översatts* till det ”där ute” – men också i fallet med Kallerstad. Visionerna införlivades visserligen aldrig, men idag uppträder ett område som står redo för att bebyggas den dagen det blir aktuellt. Visionerna lever än (ÖPS) – materialiserade ”där ute” med åkermarken kvar i väntan på exploatering.

Land har gjorts stad, där landet med sitt aktörnätverk kommit att utmanas av stadens. Godsen är således en viktig aktör för att förstå både den stadsgräns som idag presenteras, som har konstruerats, men också den modernistiska funktionsuppdelade stadsdelarna mellan vilka ’restytter’ uppträder. Vissa områden blir bostadsbebyggelse, andra läggs i träda. Land, och idag ytterstaden, görs successivt till stad genom att positioner förflyttas genom *översättningar*. I fallet med godsen kan dessa betraktas *mediera* stadsgränsen – men stadsgränsen själv har också *medierat* bebyggelseområden i sin närhet. Bebyggelse som under förra sekelskiftet växte upp utanför Linköpings administrativa stadsgräns var fredad från staden gällande utformningen, något som staden ville råda bot på (ÖPS s. 13). Genom att inkorporera stadsdelarna utanför stadsgränsen kunde utformningen styras – och staden växte, som fortlöpande skedde med stadsdelar fram till 1970-tal (ÖPS s. 13f.). Staden söker kontroll, likt planeringen, och i allians värvar de gränsen för att vidare kunna värva mark de vill ha till sitt förfogande.

För att återgå till stadens identitet är denna en produkt av ett görande – en prövning mellan staden och omlandet. En identitet som görs där staden i allians med bostadsbrist sökt förvärva mark för nya stadsdelar. Prövningar i vilka relationen mellan de två kategorierna land och stad ges sin form. Staden har värvat bebyggelse och blivit en plats för byggnation. I jämförelse med hur bostäder förpassats bort från landet, har i och med Linköping stads ständiga rörelse inneburit att jordbruket förpassats från staden. Stadens rörelse, dess expansion, består dock inte av cirkulära årsringar som breder ut sig successivt. Prövningarnas utfall visar på om staden eller jordbruket, landet, gått vinnande ur striden. Där staden expanderat har jordbrukets aktörnätverk varit instabila och gårdarna villiga att sälja sina marker. I andra fall, som Kallerstad, har visioner lagts på is. I vissa fall har mark förvärvats och *översatts* till bebyggelse, i andra fall har åkermark och skogsområden fått vara kvar.

Vad gränsen gör

Gränsen är en återkommande aktör, men tar sig olika uttryck. I översiktsplanekartan dras den som en linje – uppstår när det innanför och det utanför sätts i relation. Mellan ÖPS och ÖPL uppträder den när dessa sätts i relation – när de tillsammans bildar en gemensam vy över den kommunala planeringen. Gränsen och gränsdragningen är båda två aktörer som blir av vikt för planeringen att värva för att motivera sitt syfte – att planera det oplanerade. Uppträder, och får mening, gör gränsen först i materiellt uttryck. För att vidare diskutera stadens expansion visar sig även den innebära att en gräns uppträder.

Staden är i ständig rörelse vilket påvisas under workshoparna. Gränsen är medtagen till workshoparna som en *intermediering*. Staden särskiljs från omlandet och ytterstaden faller innanför ”stadsgränsen”, men under workshopen är inte detta någon självklarhet. Stadens ständiga rörelse kan illustreras med några av de svar som deltagarna under kvällarna gav på frågan varför de var bosatta eller verksamma i sina områden. Svar som ”nära till landet”, ”nära till landet och till staden”, ”nära till landsbygden”, ”långt ifrån staden”, och ”hittade en billig bostad för 15 år sedan” illustrerar de positionsförflyttningar som *bostäderna* gjort i och med hur staden rört sig. Husens placeringar för 15 år sedan hade en annan relation till landsbygden och staden än de har idag. Husen har haft en position där förhållandet har varit att husen legat *ifrån* staden. I och med ytterstadsarbetet, 15 år efter någon har förvärvat sin bostad, har bostäderna i ytterområdena förflyttats från att ligga i staden *yttre* till att ligga i *ytterstaden*. Det rör sig inte längre om ett avstånd *ifrån* staden utan planerarna, och planeringen, söker sätta dem i relation *till* staden. Vad som tidigare var perifer bebyggelse ska nu vara en naturlig del av staden. Bostädernas roll har förändrats och *översatts* av planeringen.

För en vidare lyckad planering och en ytterstad *översatt* till stad behöver planeringen också värva bostäderna som tidigare planering möjliggjort. Detta ser vi i nästa avsnitt bli ett problem – att tillhöra staden innebär fler bostäder, förtätning. En deltagare under workshop tre för fram att för hen är bostadsområdet bra och att det är en enklav i avskildhet är inga problem. Hen flyttade dit för att inte behöva bo i ett förtätat område. En motallians etableras där bostäderna värvar medborgarna för att upprätthålla distanseringen från staden och etablerar således en gräns. Villaenklaverna ska inte göras stad.

Med stadens förflyttning följer också att nya funktioner inkluderas i staden som inte tidigare hör den till. När planeringen värvar staden och gränsen för att legitimera föreskrifter om att bygga bostäder i staden uppstår samtidigt ambivalenta funktioner. Områden som jordbruk som motstått prövningar, som Kallerstad, existerar men fyller ingen stadsfunktion. Alliansen som etableras om att göra allt inom stadsgränsen till stad omöjliggör samtidigt vissa funktioner, som ett produktionsjordbruk. Istället får dessa värvas och *översättas* till viktiga för kulturmiljön. Stadsnära gårdar och byar ska bevaras (ÖPS s. 117) för att behålla sin historiska karaktär, bli en *intermediering* och en dekor för stadens identitet. Sådana relationer kan ses stabiliseras med Linköpingsbornas karta över sina favoritplatser (Linköping kommun, 2017): ”så nära fast ändå så långt bort...” och ”en tidig morgon med soluppgång och kaffetermos bland kor och fåglar...” (Linköping kommun, 2017). Samtidigt som de finns där söker planeringen att *översätta* dem för att göra så de passar in.

Tillsammans med kategorierna land och stad med tillhörande *översättningskedjor* om att staden kan bebyggas och att bebyggelse på landet ska ske restriktivt uppträder situationer där områden i Linköpings kommun faller inom ett antingen eller – antingen land eller stad – med vidare föreskrifter om hur bebyggelse ska ske. Hur gränsen delegerats handlingskraft kan också exemplifieras genom hur planerarna har denna att föra fram när det uppstår prövningar. Arbetet med ytterstaden har väckt uppmärksamhet bland medborgare utanför ytterstaden, i närliggande orter som Malmslätt och Slaka, som undrar varför något aldrig händer där (I2). Att Malmslätt och Slaka inte är med i ytterstaden kan således beskrivas som att de faller utanför Linköping stadsgräns. På så sätt blir alliansen med gränsen ett sätt för planeringen att legitimera att vissa områden blir föremål för planering.

Med innerstad som förebild

Bostadsfrågan är en viktig aspekt i arbetet med ytterstaden (ULY) och en viktig fråga blir således att komplettera befintlig bebyggelse med ny. Med grund i att staden är plats för bostäder är förtätning en aktör som värvats av planeringen. Denna följer med till workshoparna som en *intermediering* utifrån den förtättningsprincip som etablerats för staden i ÖPS (s.39).

”När ni [kommunens representanter] pratar om förtätning ser man innerstadsförtätning framför sig. När ni förtätar kommer mer folk, det behövs mer service, mer förskolor – och sedan har du stad. Ytterstaden kan inte innebära samma typ av förtätning som innerstaden” för en deltagare fram under workshop nummer tre. Kommunens, och planeringens linje, om att förtäta får utstå en prövning och även om resultatet ännu inte kan läggas fram (innan planen antagits), vem som gått vinnande ur striden, kan *förtätningen* som aktör ses ha etablerat en stark ställning i planeringens aktörnätverk. Förtätning och innerstaden står i stark allians och påvisas vara förknippade med varandra. Dessa har blivit värvade av planeringen och har gjorts till förebild för ytterstadsarbetet (ULY). Men även om förtätning, och till viss del innerstaden, står i förgrunden har de inte fullt ut lyckats värva och översätta planerarna: alla de byggda miljöerna i ytterstaden kan inte transformeras till innerstad (I3) och ”ytterstaden ska inte bli innerstad” (I3). ULI och planeringen är dock starkt förbundna med varandra och där innerstad görs till arketyper för *stad*.

Förtätning är i sig en *översättning* av materiella funktioner som anses följa med en stad. Funktioner som att ”... skapa urbana kvaliteter utan att radera de omtyckta karaktärer som finns” (Wiklander, 2018, s. 40), där urbana kvaliteter innebär en viss täthet, närhet till utbud av service och dylikt samt en viss ”stadspuls” (I1). Funktionerna existerar inte på förhand utan kan betecknas som virtuella sådana men som tillsammans med nuvarande ytterstaden kan *översättas* av planeringen till en framtida ytterstad. Ett vidare sätt att benämna dessa funktioner är att prata om en *stadskultur* – om en stadens logik att leva efter (I3) som också denna står i starkt förbund med innerstaden. Det rör sig om en *översättning* av vissa materiella ting som måste finnas i en stad för att kunna etablera ett visst sätt att leva sina liv på. En viss täthet, som i sin tur kräver bostäder handel och service, närhet men också en sådan enkel sak som trottoarer som gör

det möjligt att gå eller cykla till målpunkter (I3). Ett antal materiella aktörer som *medierar* invånarnas vardag vars effekt blir att vi kan tala om stadskulturen, eller en urban kultur (I3) som ett 'större' begrepp.

Betraktat som en situation görs det tydligt vilken roll de materiella tingen spelar i det som benämns *stadskultur* eller *urbana kvaliteter*. Låt ta en omgivning med trottoar, ett kort avstånd till en målpunkt och en cykel som exempel. Även om vi plockar bort trottoaren är det fortfarande möjligt att ta sig till målpunkten till fots eller cykel, men *upplevelsen* blir inte densamma och vi kan ges känslan av att vi exempelvis befinner oss på landet. Trottoaren *medierar* i följande fall en upplevelse om att befinna sig i en stad – men som samtidigt kräver ett kort avstånd och en målpunkt dit du ska ta dig.

Plockas det korta avståndet bort eller trottoaren så försvinner också stadskulturen. Kvar blir vad som villaenklaverna står för – och då hade du lika gärna kunnat bo på landet (I3). På landet råder andra förhållande, andra aktörnätverk återfinns där aktörerna tillsammans inte producerar vad som är *stad*, eller *stadskultur*. När planeringen söker värva en stadskultur, och då i längden de materiella funktioner och aktörer som bygger upp en sådan försvagas samtidigt kopplingen till landet. Trottoaren kanske saknas, likaså gatubelysningen och bostäderna ligger på långt avstånd från varandra utan någon vidare täthet. Kanske finns gatubelysningen men då etableras en relation till en förvaltning som sköter om denna – och upplevelsen är ändå *stad*. Villaenklaverna uppvisar ett ambivalent aktörnätverk. I ytterstaden befinner de sig mellan landet och staden – en stor del av Linköpings yta representeras av dessa (I3), uppvisar stadstendenser som belysning, asfaltsbeläggning och en närhet till stadens centrum, men inte så nära så du klarar dig utan bil. För å andra sidan uppvisar villaenklavernas aktörnätverk också en positionering i staden långt ifrån andra målpunkter, avskärmande staket och häckar som inte passar in i ett stads-nätverk. De boendes sätt att leva uppvisar en 'land-kultur', för att vända på begreppet *stadskultur*, samtidigt som positionen för bebyggelsen hamnar innanför stadsgränsen. I planeringens aktörnätverk passar detta inte in. Varken landsbygd eller stad – ett mellanting, som skapar kontroverser när planeringen söker värva områden.

För att återgå till innerstaden som en aktör i ytterstadsarbetet låts denna vara förebild för arbetet genom att de kvaliteter som i framtiden ska råda i innerstaden "...även kan råda i ytterstaden" om Linköping menar allvar med att uppnå en hållbar stadsbyggnad (ULY). De aktörer som engagerat sig i samrådsskedena skiljer sig dock mellan de två 'stadstyperna' vilket påvisar en problematik när planeringen använder innerstaden för att värva ytterstaden. Ytterstaden uppvisar i sitt tidiga samrådsskede en stor mängd inkomna synpunkter (ULY; I1; I2) medräknat workshoparna utöver de andra kanalerna. Intresset för innerstadsarbetet några år tidigare var desto mindre – vilket kan bero på att innerstaden är offentligt och "allas" på ett sätt som ytterstaden inte är. Ytterstaden är känsligare, mer "privat", och engagerar boende och invånare på ett annat sätt (I2).

Innerstaden är allas stad. En gemensam resurs för alla Linköpingsbor – inte bara de som bor och arbetar här.
Den rymmer Linköpings historia och identitet. (ULI s. 3)

Innerstaden är en *översättning* av ett medborgarnas offentliga vardagsrum och behållare av stadens identitet. Den omgivning som innerstadens aktörer vidare uppvisar minner om den *stadskultur* det talas om. Livet som ska levas, (inner)stadskulturen, består av påtagliga relationer som upprättas mellan människor och ickemänniskor i varandras närvaro. Här är människor och varor i rörelse på levande stadsgator, bostäder, handel, verksamheter och service blandas (ULI s. 8): cyklar, bilar, buss och gående människor blandas på gatorna som sträcker sig ut från innerstaden ut i periferin (ULI s. 8f). Relationen som sker mellan människorna och tingen, exemplifierade ovan, producerar tillsammans både en identitet för Linköpingsbon, stadsbon, men också en identitet för hela Linköping. Den levande stadsgatan saknas i ytterstaden, istället domineras den av stora trafikleder som skärmar av områden från varandra. Bebyggelse där bostäder och handel blandas finns inte utan i ytterstaden råder centrumanläggningar i stadsdelarna där all handel är samlad samt att fastigheterna allt som oftast är privata med återvändsgränder (Wiklander, 2018, s. 41). Det råder skillnad i den materiella infrastrukturen som uppvisas i innerstaden och ytterstaden med resultatet att den i ytterstaden måste stöpas om när den ska göras stad.

Positionen för stadens identitet har med innerstadens som förebild också förflyttats – ett nytt aktörnätverk uppdragas där stadens identitet inte längre är sin relation till sitt omland utan till de aktörer som sker i det som är staden Linköping, det vill säga innerstaden. Fokus skiftas från kategorierna landstad till kategorin stad men där kategorin land som ovan etableras som en kontrast till staden. För att motivera staden krävs fortfarande en motpol – landet.

Vecklas stadens identitet vidare ut, *översättningen*, av hur ett liv ska levas i innerstaden, präglas denna av ständigt fluktuerande relationer mellan aktörer. Människor och ickemänniskor bygger tillsammans upp miljön som invånarna engagerar sig i och sägs vara en del av. Låt exemplifiera detta med ett torg i centrala Linköping. I ena kanten står en bänk. Denna *medierar* en förbipasserande invånares situation – får denna att slå sig ner och kanske titta i sin telefon. Bänken har agerat på människan. Denna väljer efter en stund att resa på sig och gå vidare. Relationer bryts ständigt mellan aktörerna och upprättas på nytt mellan nya aktörer i nya aktörnätverk. Platser som offentliga parker eller en parkbänk befolkas en stund av någon som sedan lämnar, ger plats för en ny person, och så fortgår det. Det materiella ”delas” mellan invånarna i innerstaden, i det offentliga vardagsrummet. Innerstadens offentlighet är ett instabilt aktörnätverk som inte enkelt kan förutses hur det kommer utveckla sig. Vi kan anta att någon kommer sätta sig, men inte hur, när eller vem och för hur länge. När innerstaden, som *översätts* till offentligt, av planeringen värvas och i stor utsträckning *översätts* till stad görs antagande om att *stad är offentlig*¹⁶. Ett resultat av en ansamling aktörer ovan redovisat: varor, människor, gator, bostäder, butikslokaler, som värvas och sedan *översätts*. Betraktar vi innerstaden som en spelplan är detta en spelplan med lösa konturer, olika aktörer i diverse konstellationer som kommer och går. Människor, varor och transportmedel förflyttar sig och är i ständig rörelse, vilket indikerar ett labilt aktörnätverkande. Ingen kan ta åt sig äganderätten för innerstaden, därav att den är ”allas”. Detta *översätts* till en tanke om ett visst sätt att röra sig i staden, i innerstaden, och tillika

¹⁶ För en mer djupgående studie som ser bortom dikotomin privat/offentligt, och snarare visar på hur det ständigt sker skiftningar i aktörnätverk med effekten att det uppträder som offentligt *eller* privat, se Magnusson (2016).

hur livet i staden ska levas blir en *svartlåda* som planeringen tar med sig in i ytterstaden och en virtuell funktion som planeringen försöker etablera på ytterstaden.

I ytterstaden råder det ett annat förhållande mellan invånarna och de aktörer som medskapar omgivningen. Detta kan exemplifieras med workshop två och hur en deltagare i anslutning till förtättningsdiskussion, huruvida bebyggelsekvarter ska uppföras längs gatorna, ställde frågan hur det då blir med trädgårdarna. ”Men vi som vill ha trädgård då?” Till skillnad från personen och parkbänken som uppvisar en instabil relation kan vi betrakta denna persons relation till trädgården desto starkare. Trädgården och vad den innebär är en viktig aktör i dennas ytterstad. Relationen mellan personen och dess trädgård i fråga ger upphov till vad som betraktas som en *privathet* och kännetecknas av stabila relationer. Personen i fråga kan förvänta sig att trädgården finns utanför köksfönstret idag men även imorgon. För detta kräver dock trädgården något i utbyte, att dess växtlighet hålls efter, att gräset klipps.

För att möta denna prövning söks återigen stöd hos *staden* och en kvartersprincip med slutna kvarter som skapar innergårdar med grönska som blir en sorts trädgård. Deltagarnas ytterstad som till en början utmanat planeringens intentioner att göra ytterstaden till (inner)stad, genom förtätning, ställs mot en allians där planeringen värvat både staden och den klassiska kvartersstaden för att driva sin tes. Kvartersstaden kan dock betraktas ligga gömd bakom de *översättningar* som gjorts när aktören förtätning kommit till stånd.

Vid innerstaden eftersöker planeringen en öppenhet med medvetet instabila nätverk som bryts och upprättas på nytt som gör att vi kan tala om en ’offentlighet’. Gatorna får en viktig roll som ”... formas som ett kontinuerligt nät utan återvändsgränder eller andra begränsningar och barriärer.” (ULI s. 9) och ”stadens torg ska kunna erbjuda plats för olika funktioner, exempelvis marknader, tillfälliga evenemang, uteserveringar och sittplatser...” (ULI s. 15) – olika materialiteter som ska *mediera* människornas vardag så att offentlighet uppstår. Trädgården blir en aktör att alliera sig med för att motstå innerstadens ’offentlighet’ och värna om sin egen ’privathet’. Trädgården avgränsas ofta av staket eller häckar i villaområden runt om i ytterstaden. Likaså skärmas de koloniområden som finns i ytterstaden av genom först ett staket runt området och sedan med interna gränsmarkeringar, staket eller buskar, internt mellan kolonilotterna, och också hela bostadsområden kan vittnas skärmas av från omgivningen med gator. Gränserna blir en viktig del i att upprätthålla det privata – gränserna delegeras uppgiften att hålla obehöriga ute och bidrar således till att stabilisera ett nätverk i motsats till det labila nätverket i innerstaden.

Som i fallet inledningsvis med att *ytterstaden är stad* bryts dikotomin allt som oftast upp. Att sätta innerstaden som förebild, eller att prata om en stadskultur, kräver dock en motsats för att ges mening. Även outtalat finns landet med som det som ska distanseras från. Utan denna blir begreppen bara tomma ord.

6. AVSLUTANDE KOMMENTARER

Syftet med denna studie har varit att belysa hur planeringen av land och stad har skapat ett till synes stabilt system där vissa förhållande tas för självklarheter. Vidare har syftet varit att undersöka hur planeringen hanterar områden som faller utanför kategorierna land och stad. Forskningsfrågorna *Hur produceras land och stad som en dikotomi?* samt *Hur kommer dikotomin till användning?* har varit ett hjälpmedel och en väg in för att ta sig an den problematik som kategorier för med sig i planeringen. Utöver ANT som teoretisk utgångspunkt har också begreppen dikotomi och dyad varit ingångar för att betrakta världen från ett nytt perspektiv. Uppsatsens resonerande och reflekterande karaktär kan upplevas främmande men har gjort det möjligt att vända och vrida på hur land och stad hänger ihop.

Med Linköping och deras arbete med ytterstaden belyses hur gränsen mellan land och stad, dikotomin, inte finns ”där ute” att finna. Vill vi upptäcka denna får vi gå till planeringens ”insida” och till de praktiker och retoriker som används. Dikotomin produceras genom att sätta land och stad i relation till varandra och sedan stabiliseras förhållandet i bland annat översiktsplanekartor och -dokument. För Linköping har två separata översiktsplaner upprättats – en för staden och en för landsbygden och småorterna med vilka en dikotomi konstrueras. Dessa tar sig vidare materiellt uttryck ”där ute” där staden görs föremål för förtätning och landsbygdens ska hållas restriktiv till gles bebyggelseutspridning.

Dikotomierna blir en utgångspunkt för vidare planarbeten och i fallet med ytterstadsplanen görs dikotomins användning synlig. Ytterstaden presenteras som *stad* även om den inte uppvisar karaktärsdrag som minner om den traditionella staden, men innerstaden får stå förebild för arbetet. Linköping kommuns fysiska planering görs antingen eller – antingen land eller stad – där ytterstaden görs stad. Detta ytterstadsarbete påvisar hur planeringen är något ständigt pågående. Ytterstaden finns inte färdigformulerad utan konstrueras, görs, genom de vardagliga praktiker och erfarenheter medborgarna förmedlar till planerarna via workshops, mail och telefon. Ytterstaden görs genom de framställningar som presenteras i tidningsartiklar, genom de bilder och kartor som skapas. Här ser vi dock planeringen famla och svårigheterna med att ytterstaden inte nödvändigtvis är stad. Under de workshopar som hållits får ytterstaden som stad utstå prövningar. De boendes ytterstad är nödvändigtvis inte den ytterstad som planerarna presenterar. Villaenklaverna som dominerar ytterstaden kan statuera exempel. Materiellt uppvisar de stadskaraktär: asfalterad beläggning, trottoarer, gatubelysning och ofta relativt korta avstånd till innerstaden. Samtidigt inte så korta avstånd att du kan leva där utan bil. En lägre täthetsgrad uppvisar tendenser till vad som kan betraktas som ett boende på landet. Liksom ytterstaden faller enklaverna mellan stolarna – varken land eller stad utan något där emellan. En problematik för planerarna men något positivt för de boende. Ytterstaden utgörs inte av någon egen kategori utan måste passas in i någon av de på förhand givna. För att koppla an till de två forskningsfrågorna är dikotomin både en konstruktion, en produktion, och en viktig aktör för planeringen att ta med sig för att motivera planarbeten.

Planeringen konstruerar dikotomin, utgår vidare från denna och stärker i sitt arbete den ytterligare genom sitt handlande. Dikotomin blir en sanning som görs i planeringens praktiker. För att planering ska vara

stark krävs att den allierar sig med ytterligare aktörer för att uppvisa stabilitet. Till dessa aktörer kan i Linköpings fall ovanstående översiktsplaner och kartor räknas upp, men också aktörer som tidningsartiklar, land och stad, som kategorier samt den gräns som skapas när kategorierna sätts i relation till varandra. Sådana aktörer som åkermarken, jordbruket eller bostadshuset har också en viktig roll i planeringen som både sätter sig emot planeringen men också blir en del av skapandet av en dikotomi – att landet är till för jordbruk och staden till för förtätning och bebyggelse. Genom att knyta an vissa aktörer till staden försvagas samtidigt deras koppling till landet.

Studien ska dock betraktas specifik för Linköping – förflyttar vi oss 100 meter är det inte nödvändigtvis så att det alltid sker på detta viset. Vi kan dock ta med oss lärdomen att planeringen inte är en stark aktör i sig, samt att det handlar om ett ständigt *görande*. Planeringen förlitar sig på andra aktörer än de allmänt vedertagna som den kan alliera sig med för att legitimera sitt syfte – att planera det många gånger oplanerade.

I sann ANT-anda kan vi också summera studien med att *det är fler till oss och till planeringen än vi tror* (fritt efter Latour i *Pasteurization of France*) – vi måste erkänna att det är mer till planeringen och land-stad-dikotomin än vi ofta låter ge sken av. Att ställa en annars vedertagen tanke, och beskrivning, av innebörden av land och stad kan påvisa nya intressanta sätt att tänka och medföra funderingar över våra vardagliga planeringspraktiker.

7. REFERENSER

- Allmendinger, P. (2009) *Planning Theory*. 2:a uppl. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bryman, A. (2011) *Sambällsvetenskapliga metoder; översättning Björn Nilsson*. 2:a upplag. Malmö: Liber.
- Callon, M. (1986) "Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fisherman of Saint Brieuc Bay", i Law, J. (red.) *Power, action and belief: a new sociology of knowledge?* London: Routledge, s. 196–233.
- Coop, S. och Thomas, H. (2007) "Planning doctrine as an element in planning history: The case of Cardiff", *Planning Perspectives*, 22(2), s. 167–193. doi: 10.1080/02665430701213564.
- Czarniawska, B. (2015) "Skuggning i fältarbete", i Ahrne, G. och Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2:a upplag, Stockholm: Liber, s. 128–141.
- Dymitrow, M. och Stenseke, M. (2016) "Rural-Urban Blurring and the Subjectivity Within", *Rural Landscapes: Society, Environment, History*, 3(1), s. 1–13. doi: 10.16993/rl.1.
- Faludi, A. (1999) "Patterns of doctrinal development", *Journal of Planning Education and Research*, 18(4), s. 333–344. doi: 10.1177/0739456X9901800405.
- Flyvbjerg, B. (2006) "Five misunderstandings about case-study research", *Qualitative Inquiry*, 12(2), s. 219–245. doi: 10.1177/1077800405284363.
- Garsten, C. (2004) "Etnografi", i Gustavsson, B. (red.) *Kunskapande metoder*. 3:e upplag. Lund: Studentlitteratur, s. 145–166.
- Germundsson, T. (2017) "Flerkärnighet - det bästa av två världar", *Plan*, 3, s. 42–45.
- Gummesson, E. (2004) "Fallstudiebaserad forskning", i Gustavsson, B. (red.) *Kunskapande metoder*. 3:e upplag. Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsson, B. (2004a) "Grundad Teori", i Gustavsson, B. (red.) *Kunskapande metoder*. 3:e upplag. Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsson, B. (2004b) "Personligt kunskapande: intervjuer, samtal och dialoger", i Gustavsson, B. (red.) *Kunskapande metoder*. Lund: Studentlitteratur, s. 237–256.
- Healey, P. (2007) *Urban complexity and spatial strategies: towards a relational planning for our times*. London: Routledge.
- Johansson, B. (2009) "Barns inflytande på en stad i förändring", i Saltzman, K. (red.) *Mellanrummens möjligheter. Studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam, s. 129–164.
- Kvale, S. och Brinkmann, S. (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3:e upplag. Lund: Studentlitteratur.
- Lalander, P. (2015) "Observation och etnografi", i Ahrne, G. och Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2:a upplag. Stockholm: Liber, s. 93–113.
- Latour, B. (1993) *The Pasteurization of France; översatt av Sheridan, A. och Law, J.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Latour, B. (1996) "On Actor-Network Theory. A Few Clarifications, Plus More Than a Few Complications", *Soziale Welt*, 47, s. 369–381. doi: 10.22394/0869-5377-2017-1-173-197.
- Latour, B. (1998) *Artefaktens återkomst: ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi; översättning Elisabeth Wennerholm*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Latour, B. (2000) "The Berlin Key or How to Do Words with Thing", *Matter, Materiality and Modern Culture*, s. 10–21. doi: 10.22394/0869-5377-2017-2-157-169.
- Latour, B. (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: University Press.
- Latour, B. (2017) *Facing Gaia: eight lectures on the new climatic regime*. Cambridge, UK: Polity.
- Latour, B. och Hermant, E. (1998) *Paris: Invisible City; översättning Liz Carey-Libbrecht Last*. Paris: La Découverte. doi: 10.2307/2655018.
- Latour, B. och Woolgar, S. (1986) *Laboratory life: the construction of scientific facts*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Latour, B. och Yaneva, A. (2008) "Give me a Gun and I will Make All Buildings Move: An ANT's View of Architecture", *Explorations in Architecture: Teaching, Design, Research*, s. 80–89.
- Law, J. (2004) *After method: mess in social science research*. London: Routledge.
- Magnusson, J. (2016) *Clustering Architectures: The Role of Materialities for Emerging*. Diss. Lunds universitet.
- McCann, E. och Ward, K. (2015) "Thinking Through Dualisms in Urban Policy Mobilities", *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(4), s. 828–830. doi: 10.1111/1468-2427.12254.
- Mels, T. och Germundsson, T. (2013) "Figures in the Revolutionary Landscape: an Introduction", *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, 95(3), s. 213–218. doi: 10.1111/geob.12021.
- Miegel, F. och Schoug, F. (1998) "Inledning", i Miegel, F. och Schoug, F. (red.) *Dikotomier: Vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund: Studentlitteratur, s. 7–19.
- Mol, A. (1999) "Ontological Politics. A Word and Some Questions", i Law, J. och Hassard, J. (red.) *Actor Network Theory and after*. Oxford: Blackwell, s. 74–89. doi: 10.1111/j.1467-954X.1999.tb03483.x.
- Molema, M. (2012) "The Urban West and the Rural Rest: Framing in Dutch Regional Planning in the 1950s", *Landscape Research*, 37(4), s. 437–450. doi: 10.1080/01426397.2012.687444.
- Murdoch, J. och Lowe, P. (2003) "The Preservationist Paradox : Modernism , Environmentalism and the Politics of Spatial Division", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 28(3), s. 318–332.
- Nilsson, E. (2010) *Arkitekturens kroppsliget: staden som terräng*. Diss. Lund Universitet. doi: 978-91-7740-100-1.
- Ohlsson, S. (2017) *Den samproducerade platsen skolgården – en säker plats för rörelselek och laglek*. Masteruppsats. Blekinge tekniska högskola.
- Patel, R. och Davidsson, B. (2011) *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4:e uppl. Lund: Studentlitteratur.

- Paulsson, E. (2016) *Göra plats: Graffiti, kommunal förvaltning och plats som relationell effekt*. Diss. Sveriges lantbruksuniversitet.
- Plumwood, V. (1993) "The Politics of Reason: Towards A Feminist Logic", *Australasian Journal of Philosophy*, 71(4), s. 436–462. doi: 10.1080/00048409312345432.
- Pryor, R. J. (1968) "Defining the Rural-Urban Fringe Author Oxford University Press Stable URL : <http://www.jstor.org/stable/2575150>", *Social Forces*, 47(2), s. 202–215.
- Qviström, M. (2003) *Vägar till landskapet*. Diss. Sveriges lantbruksuniversitet. Tillgänglig vid: <http://pub.epsilon.slu.se/189/>.
- Qviström, M. (2005) "Väntans landskap: om studier av stadsranden och dess morgondag", *Nordisk Arkitekturforskning*, 18(3), s. 96–105.
- Qviström, M. (2009) "Nära på stad - om framtidsdrömmar och mellanrum i Malmös utkant", i Saltzman, K. (red.) *Mellanrummens möjligheter. Studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam, s. 251.
- Qviström, M. (2013) "Searching for an open future: planning history as a means of peri-urban landscape analysis", *Journal of Environmental Planning and Management*, 56(10), s. 1549–1569. doi: 10.1080/09640568.2012.734251.
- Qviström, M. (2017) "Landscape histories of urbanisation", *Landscape Research*. Routledge, 42(3), s. 239–242. doi: 10.1080/01426397.2016.1271112.
- Rose, G. (1993) *Feminism and geography: the limits of geographical knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rydin, Y. (2013) "Using Actor-Network Theory to understand planning practice: Exploring relationships between actants in regulating low-carbon commercial development", *Planning Theory*, 12(1), s. 23–45. doi: 10.1177/1473095212455494.
- Rönblom, M. (2014) *Ett urbant tolkningsföretä? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*. Umeå universitet.
- Saltzman, K. (2009) "Staden emellan och vid sidan av", i Saltzman, K. (red.) *Mellanrummens möjligheter. Studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam.
- Sayer, A. (1991) "Behind the locality debate: deconstructing geography's dualisms", *Environment & planning, A*, 23(2), s. 283–308.
- Tunström, M. (2009) *På spaning efter den goda staden. Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion.*, Örebro Universitet. Diss. Örebro universitet. Tillgänglig vid: <http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:241251/COVER01>.
- de Vries, G. (2016) *Bruno Latour*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press.
- Yaneva, A. (2009a) *Made by the office for metropolitan architecture: an ethnography of design*. Rotterdam: 010 Publishers.
- Yaneva, A. (2009b) *The Making of a Building: a pragmatist approach to architecture*. Bern: Peter Lang AG.
- Yaneva, A. (2012) *Mapping controversies in architecture*. Farnham: Ashgate.

Empiri

Ekstedt, A. (2018) ”Efterlysning: Hur vill ni i ytterstaden ha det?”, *Östgöta Correspondenten*, 2 mars. Tillgänglig vid: <http://www.corren.se/nyheter/linkoping/efterlysningen-hur-vill-ni-i-ytterstaden-hadet-om5023855.aspx>.

Linden, G. (1923) ”Linköpings generalstadsplan – skissförslag upprättad 1923 av Gustaf Linden [karta]”.

Linköping kommun (1973) *Linköping 1973-1985 med utblick mot år 2000: Problem – programdiskussion – planförslag*. Generalplaneberedningens publikation nr 2, juni 1973.

Linköping kommun (2010) *Översiktsplan för staden Linköping*.

Linköping kommun (2013) *Linköping kommuns landsbygdsstrategi KF 2013-03-26*.

Linköping kommun (2014) *Översiktsplan för landsbygden och småorterna*.

Linköping kommun (2016) *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad: Tillägg till Översiktsplan för staden Linköping*.

Linköping kommun (2017) *Linköpingsbornas karta över ytterstaden*. Tillgänglig vid: <http://www.linkoping.se/kommun-och-politik/press/pressmeddelanden-fran-via-tt/201707/linkopingsbornas-karta-over-ytterstaden/> (Åtkomstdatum: 15 mars 2018).

Linköping kommun (2018) *Utvecklingsplan för Linköpings ytterstad*. Tillgänglig vid: <http://www.linkoping.se/stadsplanering-och-trafik/oversiktsplanering/pagaende-oversiktsplaner/utvecklingsplan-for-linkopings-ytterstad/> (Åtkomstdatum: 01 maj 2018).

Linköping kommun och Norrköping kommun (2010) *Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping*.

Linköpings kommun (utan årtal) *Lantligt boende i Linköping kommun*. [broschyr]

SFS 1998:808. *Miljöbalk*. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Stockholm: Näringsdepartementet.

Wiklander, J. (2018) ”Innovation och samverkan i Linköping”, *Plan*, 1, s. 40–41.

Samtalsintervju

IP1 – informant 1, Linköpings kommun, utförd 2018-04-10

IP2 – informant 2, Linköpings kommun utförd 2018-04-16

IP3 – informant 3 med tillhörande digital resa genom ytterstaden, Linköpings kommun utförd 2018-04-16